

Vytautas RINKEVIČIUS

Vilniaus universitetas

KAI KURIE TEORINIAI MORFOLOGINĖS AKCENTOLOGIJOS KONCEPCIJOS ASPEKTAI

1. Morfologinės akcentologijos koncepcija

§ 1. Pasaulio kalbas įprasta skirstyti į fiksuotojo ir laisvojo kirčio kalbas. Pagal tradicinį apibrėžimą, kirtis – tai vieno kurio nors skiemens išryškėjimas žodyje (fonologiniame) kitų skiemenų atžvilgiu (plg. Girdenis 2003, 250). Taigi visų pirma kirtis kalboje funkcionuoja kaip supersegmentinis fonologinis elementas, siejamas su kitais raiškos plano vienetais – skiemeniu (kai kuriose kalbose mora), fonologiniu žodžiu. Todėl daugelyje pasaulio kalbų kirčio vietą žodyje (kirčiavimo vienetė, žr. § 31) galima apibrėžti remiantis nesudėtingomis fonologinėmis taisyklėmis, nurodančiomis kirčiuoto skiemens padėtį žodžio ribų atžvilgiu, kitaip sakant, nulemiančiomis visuomet kirčiuotą, pvz., pirmąjį, paskutinįjį, antrąjį nuo galo ar kurį kitą fonologiniais terminais galimą apibūdinti žodžio skiemenį – tokios yra vadinamosios fiksuotojo kirčio kalbos. Tuo tarpu laisvojo kirčio kalbose kirčio vietai nustatyti fonologinių taisyklių nepakanka – jose žodžio kirčiavimas neatsiejamas nuo jo morfologinės struktūros, o tai, kuris žodžio skiemuo gauna kirtį, paprastai priklauso jau nuo reikšminių kalbos elementų – morfemų – įtakos. Vadinausi, kirtis pastarojo tipo kalbose laikytinas morfonologijos mokslo objektu, o šių kalbų akcentologija – neatskiriama morfonologijos mokslo dalimi. Jau ne vienas dešimtmetis morfonologinė kirčio samprata, kitaip sakant, morfologinės akcentologijos koncepcija, dominuoja genetiškai bei tipologiškai artimų baltų ir slavų laisvojo kirčio kalbų, taip pat rekonstruojamų baltų bei slavų prokalbių, kirčiavimo sistemų analizėje.

§ 2. Teoriniai morfonologinės kirčio sampratos pagrindai ir akcentologijos santykis su morfologija laisvojo kirčio kalbose nuodugniai išdėstomi P. Garde'o programiniame straipsnyje „Accentuation et morphologie“ (1965 [= 2006, 85–93]) bei teorinėje studijoje „L'accent“ (1968a), kurioje pateikiami ir aptariamąja koncepcija grindžiami glausti sinchroniniai įvairių laisvojo kirčio kalbų (vokiečių, anglų, italų, rusų, serbų-kroatų, slovėnų, lietuvių)

kirčiavimo sistemų aprašai. Teoriniai principai nuosekliai pritaikomi konkrečioms kalboms bei toliau plėtojami ir Garde'o vėlesniuose darbuose, visų pirma sinchroninėje rusų kalbos gramatikoje (1980) ir stambioje studijoje apie slavų kalbų kirčiavimo istoriją (1976).

§ 3. Aptariamoji koncepcija susiformavo ir labiausiai išplėtota buvo visų pirma istoriniuose slavų kalbų kirčiavimo tyrimuose – juose atsirado ir pati „morfologinės akcentologijos“ sąvoka, pirmąkart pavartota V. Illič-Svityčiaus 1967 m. straipsnyje, apžvelgiančiame paskutiniųjų ano meto dešimtmečių akcentologijos pasiekimus, kurių esminis laimėjimas buvęs perėjimas nuo iki tol dominavusio „fonetinio“ prie iš principo kitokio, „morfologinio“, požiūrio į kirčiavimą. Šio požiūrio užuomazgų būta jau L. Vasiljevo ir M. Dolobkos darbuose, tačiau esminis lūžis siejamas su Ch. Stango 1957 m. studija „Slavonic accentuation“ bei paties Illič-Svityčiaus veikalu „Именная акцентуация в балтийском и славянском“ (1963), padėjusiu pamatus visai tolimesnei Maskvos akcentologijos mokyklos veiklai. Didžiausi pasiekimai istorinės slavų kalbų akcentologijos srityje siejami su V. Dybo, nuo XX a. 6 dešimtmečio iki šiol aktyviai besireiškiančio mokslinėje spaudoje, vardu. Svarbiausi Dybo veikalai, kuriuose apibendrinami atskiruose straipsniuose pasiekti tyrimų rezultatai, yra monografijos „Славянская акцентология“ (1981) ir „Морфонологизованные парадигматические акцентные системы. Типология и генезис 1“ (2000). Istoriniai slavų kalbų kirčiavimo tyrimai plėtojami taip pat V. Kolesovo, R. Bulatovos, G. Zamjatinos, A. Zalznjako, S. Nikolaevo ir kitų akcentologų darbuose (Колесов 1972; Дыбо, Замятина, Николаев 1990; 1993; Зализняк 1985, 113tt.; Николаев 1989 etc.). Išsamų istorinės slavų kalbų akcentologijos pasiekimų apibendrinimą žr. Lehfeldt 2001 (1993), vėlyvosios Maskvos akcentologijos mokyklos koncepcijos kritiką žr. Vermeer 2001.

§ 4. Sinchroniniame lygmenyje morfologinės akcentologijos koncepcija daugiausia išplėtota rusų kalbos kirčiavimo tyrimuose. Be minėtosios Garde'o gramatikos, visų pirma dar atkreiptinas dėmesys į Garde'o 1978 m. straipsnį apie rusų kalbos kirčiavimą, taip pat J. Kuryłowicziaus (Курилович 1962), A. Zalznjako (Зализняк 1967, 151–192; ГСРЯ, 31–34; 1985, 8–112) darbus, nemažą dalį kitų XX a. antrosios pusės rusų kalbos kirčiavimo sistemos aprašų (plg. Федянина 1976; Редькин 1970; Суханова 1980; 1990; Lehfeldt 2003 [= Лефельдт 2006]). Pietų slavų kalbų sinchroninius akcentologinius aprašus žr., pvz., Garde 1966a; 1966b; 1968b [= 2006, 109–136].

§ 5. Lietuvių kalbos tyrimuose morfonologinės kirčio bei priegaidės sampratos užuomazgų jau matyti atskiruose XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės autorių straipsniuose, plg. Saussure 1896 [= 1922, 526–538]; Hjelmslev 1936–1937. Atskirą skyrelį, skirtą lietuvių kalbos kirčiavimui, bet dar toli gražu neapbrėpanti visos lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos, įminėtąją 1968 m. studiją įtraukia Garde'as (p. 160–165). Kiek modifikuota Garde'o koncepcija toliau plėtojama ir lietuvių autorių darbuose, plg. sinchroninius lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos aprašus: Girdenis 1994 [= KD 3, 237–242]; Stundžia 1993; 1995a; 1996; 2009. Morfonologinė kirčio bei priegaidės samprata dominuoja A. Pakerio (1988; 1994; 2002; 2008), D. Mikulėnienės (1989; 2005), A. Andronovo (1995) tyrimuose. Iš diachroninės lietuvių kalbos akcentologijos darbų visų pirma minėtini atskiri skyreliai knygoje Garde 1976, taip pat specialiai baltų ar baltų-slavų kalbų istorinei akcentologijai skirti Dybo straipsniai (Дыбо 1981a; 2000a; 2005; 2006; 2009b), atskiras problemas nagrinėjantys pavieniai kitų autorių darbai (pvz., Girdenis 1972; Mikulėnienė 1998; 2003; Stundžia 1981; 1995b ir kt.). Iš negausių šaltinių atkuriami prūsų kalbos kirčiavimo sistema remiantis morfoliginės akcentologijos principais aprašoma Dybo (Дыбо 1998; 2007; 2009a) ir šio straipsnio autoriaus darbuose (Rinkevičius 2006; 2007; 2008; 2009a; 2009b; 2009c).

§ 6. Nors visus išvardytus tiek teorinius, tiek atskiroms kalboms skirtus sinchroninius bei diachroninius veikalus – besiremiančius vienas kitu ar parengtus nepriklausomai vienas nuo kito – vienija bendras laisvojo kirčio kaip morfonologinio reiškinių suvokimo principas, vis dėlto atskirų autorių pateikiamos koncepcijos tarpusavyje labai įvairuoja. Visų pirma skiriasi nevienodi skirtingų autorių siūlomi morfemų akcentinės klasifikacijos kriterijai, kartais ir to paties tyrėjo darbuose nevienodai taikomi sinchroniniame bei diachroniniame lygmenyje. Skaitant skirtingų mokyklų atstovų veikalus, dažnai klaidina terminologinė painiava, pvz., iš esmės skirtingų dalykų vadinimas tuo pačiu terminu arba, atvirkščiai, to paties reiškinių nevienodas įvardijimas ne tik skirtingų autorių darbuose, bet net ir to paties autoriaus atskiruose veikaluose. Šiame straipsnyje siekiama trumpai apžvelgti minėtąsias koncepcijas, stengiantis išryškinti būdingesnius jų skirtumus ir tikintis, kad iškelti dažnai ne iškart pastebimi jų tarpusavio prieštaravimai arba, kita vertus, dėl terminologijos nenuoseklumo sunkiai galimi užčiuopti sąlyčio taškai padės būsimiems baltų bei slavų kalbų kirčiavimo tyrėjams ne tik nepasimesti klaidžioje

teorinės akcentologijos literatūros raizgalynėje, bet ir motyvuoti vieno ar kito faktų interpretacijos kelio ar termino pasirinkimą tolimesniuose sinchroniuose ar diachroniuose baltų bei slavų kalbų kirčiavimo tyrimuose.

2. Morfemų akcentinė klasifikacija

§ 7. Kirtis laisvojo kirčio kalbose, kaip minėta, priklauso nuo žodį sudarančių morfemų įtakos. Įeinančios į žodžio sudėtį morfemos struktūrą sudaro ne tik segmentiniai fonologiniai elementai (fonemos), bet ir tam tikros supersegmentinės (prozininės) charakteristikos, P. Garde'o vadinamos „morfemų akcentinėmis savybėmis“ (*propriétés accentuelles des morphèmes*, Garde 1968a, 110), kurios, sudarydamos kombinacijas su atitinkamomis kitų žodžio morfemų akcentinėmis savybėmis, ir nulemia to žodžio kirčiavimą, t. y. kirčiuotą skiemenį, o tam tikrose kalbose ir kirčiuoto skiemens tarimo būdą – priegaidę. Morfemos akcentinė savybė, pasak Garde'o, – tai morfemos „gebėjimas daryti įtaką kirčio vietai“ (*aptitude à influencer sur la place de l'accent*, *ibid.*).

§ 8. Žodžio kirčio vietos ryšys su morfemų akcentinėmis savybėmis, ko gero, būdingas visoms laisvojo kirčio kalboms, tačiau konkretus šių akcentinių savybių pobūdis ir skaičius kiekvienoje kalboje skirtingas. Vienokių ar kitokių savybių skyrimas paprastai priklauso nuo individualios kiekvieno autoriaus tam tikrų dalykų interpretacijos. Pvz., italų kalboje P. Garde'as visas kalboje egzistuojančias morfemas suskirsto į dvi grupes: potencialiai kirčiuojamas (*morphèmes accentuables*) ir nekirčiuojamas (*morphèmes inaccentuables*) ir suformuluoja paprastą sintagminę kirčio vietos nustatymo žodyje taisyklę, pagal kurią kirtį gauna paskutinioji potencialiai kirčiuojama žodžio morfema, p[lg. 'oper-a, bet oper-'os-o (potencialiai kirčiuojamos morfemos pabrauktos) (žr. Garde 1968a, 124–127). Bandydamas aprašyti gerokai sudėtingesnę rusų kalbos kirčiavimo sistemą, Garde'as ankstyvojoje savo koncepcijoje skiria dvi vieną nuo kitos priklausančias morfemų akcentines savybes: 1) „kirčiavimo vietą“ (*la place de l'accentuation*) ir 2) „akcentinę galią“ (*la force accentuelle*). Pastaroji savybė – santykinis dydis: visos žodžio morfemos tarpusavyje skiriasi nevienodu gebėjimo nulemti žodžio kirčio vietą (t. y. akcentinės galios) laipsniu. Pvz., žodžio *вытрезвитель* morfemų akcentinė galia gali būti sužymėta arabiškais skaitmenimis nuo silpniausios iki stipriausios: *вы₁₃-трезв₁-и₂-тель₄*. Stipriausia, t. y. didžiausios akcentinės galios, morfema žodyje (aptariamuoju atveju – priesaga *-тель*) tarsi gauna teisę realizuoti pirmąją akcentinę sa-

vybę – kirčiavimo vietą. Kirčiavimo vietos savybė nulemia, kuris konkrečiai skiemuo (jau nebe morfema!) žodyje gaus kirtį. Pagal šią savybę morfemos skirstomos į 4 grupes: a) autoakcentines (kirčiuojamas skiemuo, įeinantis į stipriausios morfemos sudėtį); b) preakcentines (kirčiuojamas skiemuo, žodyje esantis tiesiai prieš kalbamąją morfemą); c) postakcentines (kirčiuojamas skiemuo, žodyje einantis iškart po kalbamosios morfemos) ir d) recesyvines (kirčiuojamas pirmasis žodžio skiemuo nepriklausomai nuo atstumo iki kalbamosios morfemos). Kadangi žodžio *выпрезвитель* didžiausios akcentinės galios morfema *-тель-* skiriama preakcentinių morfemų klasei, aptariamajame žodyje kirtis realizuojamas prieš pat šią morfemą esančiame skiemenyje *-ви-*, t. y. *выпрезвѣитель* (žr. Garde 1968a, 127–136).

§ 9. Toks rusų kalbos kirčiavimo sistemos aprašas dar toli gražu nėra išsamus, kadangi laikantis siūlomos akcentinės galios sampratos lieka neaiškūs kriterijai, pagal kuriuos būtų galima nustatyti kiekvienos konkrečios morfemos akcentinės galios laipsnį. Dėl to vėlesnėje savo koncepcijoje Garde'as kiek susiaurina akcentinės galios sampratą, palikdamas tik du galimus galios laipsnius (stipriąsias bei silpnąsias morfemas), ir prideda naują morfemų akcentinę savybę, būdingą tik darybiniais afiksams, konkrečiau, priesagoms, – akcentinę dominaciją (*la dominance*). Pirmą kartą dominacijos sąvoką Garde'as pristato 1976 m. aprašydamas prabaltų-slavų kirčiavimo sistemą. Čia dominacija suvokiama kaip morfemos (priesagos) savybė nulemti išvestinio kamieno, į kurio sudėtį ji įeina, kirčiavimą nepriklausomai nuo pamatinio kamieno akcentinių savybių. Skiriamos dominacinės ir nedominacinės, arba paprastosios, priesagos. Paprastosios priesagos pagal akcentinę galią skirstomos į stipriąsias ir silpnąsias, tuo tarpu dominacinės priesagos gali būti stipriosios, silpnosios arba neigiamosios. Dominacinių stipriųjų priesagų (*suffixes dominants forts*) vediniai kirčiuojami pastoviu priesagos kirčiu (pvz., lie. *beržynas* 1), silpnųjų (*suffixes dominants faibles*) – kilnojamuoju iš šaknies (tiksliau, pamatinio kamieno, žr. § 29) į galūnę kirčiu priklausomai nuo galūnės akcentinės galios, priesagai išliekant visuomet nekirčiuotai (pvz., lie. *ámžinas*, -à 3^a), neigiamųjų (*suffixes dominants négatifs*) – pastoviu šaknies kirčiu (pvz., lie. *bróliškas* 1). Paprastųjų (nedominacinių) priesagų vedinių kirčiavimas priklauso nuo šaknies akcentinės galios. Paprastųjų stipriųjų priesagų (*suffixes ordinaires forts*) vediniai iš žodžių su stipriosiomis šaknimis kirčiuojami pastoviu šaknies, o vediniai iš žodžių su silpnosiomis šaknimis – pastoviu

priesagos kirčiu (pvz., lie. *úkininkas* 1 ← *úkis* 1 vs. *darbiniňkas* 2 ← *dárbas* 3). Paprastųjų silpnųjų priesagų (*suffixes ordinaires faibles*) vediniai iš žodžių su stipriosiomis šaknimis kirčiuojami pastoviu šaknies, o vediniai iš žodžių su silpnosiomis šaknimis – kilnojamuoju iš šaknies į galūnę kirčiu (pvz., s. lie. *gédingas* 1 ← *géda* 1 vs. *náudingas*, -à 3^a ← *naudà* 3) (Garde 1976, 55t.). Aprašant neišvestinių žodžių kirčiavimą užtenka skirti tik stipriąsias ir silpnąsias morfemas (kadangi dominacija būdinga tik darybinėms morfemoms, o kirčiavimo vietos savybė prabaltų-slavų sistemai išvis nerekonstruojama): stiprieji kamienai – tie, kurie visada kirčiuojami; silpnieji – linkę nukelti kirtį už savo ribų; stipriosios galūnės – tos, kurios kirčiuojamos, jei žodžio kamienas silpnasis; silpnosios – nekirčiuojamos, jei žodžio kamienas silpnasis (t. y. niekada nekirčiuojamos) (Garde 1976, 19).

§ 10. Visomis trimis minėtosiomis morfemų akcentinėmis savybėmis (galia, vieta ir dominacija) Garde'as operuoja vėlesniuose sinchroniniuose rusų kalbos kirčiavimo sistemos aprašuose (žr. Garde 1978 [= 2006, 158–176]; 1980, 119–132 – pastarajame akcentinės galios sąvoka pakeičiama kirčiavimo [*accentuation*] sąvoka, atitinkamai ankstesnės koncepcijos stipriosios ir silpnosios morfemos atitinka naujosios koncepcijos kirčiuotąsias [*accentué*] resp. nekirčiuotąsias [*inaccentué*] morfemas). Šiuose aprašuose dominacija suvokiama kaip morfemos savybė nulemti išvestinio žodžio kirčiavimą nepriklausomai nuo visų kitų tą žodį sudarančių morfemų (taip pat ir galūnės, jau nebe tik pamatinio kamieno) savybių. Be to, atsisakoma dominacinių neigiamųjų morfemų sąvokos, šias morfemas pavadinant dominacinėmis silpnosiomis (pagal 1980 m. koncepciją – kirčiuotomis), o tai, kas 1976 m. veikale vadinta dominacinėmis silpnosiomis priesagomis, sinchroniniame apraše eliminuojama išvis, nes pagrindo šiai morfemų klasei išskirti šiuolaikinėje rusų kalboje nėra. Taip pat atsisakoma recesyvinės kirčiavimo vietos sąvokos, vietoj jos įvedant recesyvinio kirčio sąvoką. Pastarąją sąvoką žymima jau ne konkreti tam tikros morfemos akcentinė savybė, o automatinis kirčio realizavimas pirmajame žodžio skiemenyje, susidarius tam tikrai morfemų kombinacijai. Taigi morfemos gali būti stipriosios (kirčiuotos) arba silpnosios (nekirčiuotos). Stipriosios morfemos gali būti autoakcentinės, postakcentinės arba preakcentinės. Be to, dalis morfemų (konkrečiau, darybinės priesagos) dar gali būti dominacinės arba nedominacinės. Kirčio vieta žodyje nustatoma remiantis keliomis paprastomis taisyklėmis: jei žodyje yra dominacinių stipriųjų morfemų, kirtį lemia (t. y. savo kirčiavimo vietą realizuoja) pasku-

tinioji jų (pvz.¹, r. *голов-аст-ый, интерв-енц-ц-он-цзм*); jei žodyje nėra dominacinių stipriųjų morfemų, kirtį lemia pirmoji nedominacinė stiprioji morfema (pvz., r. *голов-а, дороз-а*); jei žodyje yra tik silpnosios (dominacinės ar nedominacinės) morfemos, žodis kirčiuojamas recesyviniu kirčiu, t. y. pirmajame žodžio skiemenyje (pvz., r. acc. sg. *голов-у, при-хвост-ень*).

§ 11. Panašiais principais grįstą šiuolaikinės rusų kalbos kirčiavimo sistemos metodiką siūlo ir A. Zaliznjakas (žr. Зализняк 1985, 35–39; tą patį, tik nežymiai patikslintą, aprašymą vėliau kartoja ir W. Lehfeldtas, žr. Lehfeldt 2003, 61–73 [= Лефельдт 2006, 87–102]). Zaliznjakas skiria dvi pagrindines² morfemų „akcentines charakteristikas“ (terminas, atitinkas Garde'o *propriétés accentuelles*): 1) „kirčio poziciją“ (*позиция ударения*) ir 2) „dominaciją-nedominaciją“ (*доминантность-недоминантность*), atitinkančias Garde'o *la place de l'accentuation* ir *la dominance*. Žodžio kirčiavimui apibūdinti taikoma „akcentinio ženklavimo“ (*акцентная маркировка*) technika, žodžius užrašant schemomis, kuriose morfemos sužymėtos ženklais ↓, →, ← (nurodančiais morfemos kirčio poziciją: a) morfemos balsyje, b) balsyje prieš morfemą, c) balsyje po morfemos) ir D (žyminčiu dominacinę morfemą). Žodžio formos kirčiavimas nustatomas remiantis „bazine taisykle“ (*базисное правило*), pagal kurią kirtį nulemia atitinkamai sužymėtų morfemų sintagminio išsidėstymo santykis. Kitaip nei Garde'as, Zaliznjakas „akcentiškai ženklina“ (t. y. priskiria akcentines charakteristikas) tik į išvestinio žodžio kamieną įeinančias morfemas: šaknis, priešdėlius, priesagas. Kalbėti apie galūnių akcentines charakteristikas šiuolaikinėje rusų kalboje nėra tikslinga dėl pernelyg didelės rusų kalboje egzistuojančios formų kirčiavimo įvairovės ir dėl to kylančios būtinybės skirti labai didelį kiekį tokių charakteristikų (Garde'o siūlymas skirti nepastovios akcentinės galios galūnes, pasak Zaliznjako, nėra metodiškai nepriekaištingas, žr. Зализняк 1985, 37, išn. 13). Dėl to šiuolaikinės rusų kalbos kirčiavimo apraše Zaliznjakas išsiverčia be Garde'o „akcentinės galios“ (1978) / „kirčiavimo“ (1980) atitikmens ir pasitenkina tik dviem minėtomis pagrindinėmis morfemų akcentinėmis charakteristikomis, taikydamas savąją akcentinio ženklavimo techniką tik išvestinio žodžio ka-

¹ Pliustraciniuose rusų kalbos pavyzdžiuose dominacinės morfemos pajuodintos, stipriosios pabrauktos; į kirčiavimo vietos savybę paprastumo dėlei neatsižvelgiama. Pavyzdžiai cituojami iš Garde 1980, 121–123.

² Ir dar šešias papildomas, kurios, kaip bendram principui suprasti neesminės, čia neaptariamoms.

mieno, o ne kiekvienos konkrečios žodžio formos kirčiavimui nustatyti (t. y. aprašydamas kirčio vaidmenį tik žodžių daryboje, o ne kaityboje). Neišvestinių žodžių kirčiavimo aprašas pateikiamas kitokia forma – kirčiavimo schemų (žr. § 22) ir joms priklausančių žodžių sąrašu (žr. Зализняк 1985, 14–17; ГСРЯ, 30–34). Tuo tarpu rekonstruojamoje gerokai paprastesnėje senosios rusų (resp. praslavų) kalbos kirčiavimo sistemoje ženklinamos jau visos be išimties morfemos, be to, apsieinama be šiai sistemai nebūdingos akcentinės charakteristikos „dominacija–nedominacija“, bet įtraukiama nauja, nors atskirai ir neįvardyta, morfemų charakteristika, atitinkanti Garde'o akcentinę galią ir ženklinama ženklais „+“ (pliusas) bei „–“ (minusas), žr. Зализняк 1985, 121.

§ 12. Dybo koncepcijoje akcentinę galią atitinka „akcentinio valentingumo“ sąvoka (*акцентная валентность*)³. Rekonstruojamose praslavų ir prabaltų-slavų kirčiavimo sistemose pagal santykį su žodžio kirčiu (iktu) skiriamos dvejopo valentingumo morfemos: „dominacinės“, t. y. tos, kurioms „priklauso“ iktas (*доминирующие / доминатные морфемы*, atitinkančios Garde'o stipriąsias / kirčiuotąsias, Zaliznjako plusines morfemas) ir „recesyvinės“, t. y. tos, kurioms „nepriklauso“ iktas (*рецессивные морфемы*, atitinkančios silpnąsias / nekirčiuotąsias / minusines morfemas). Schemiškai užrašytose rekonstruojamų žodžių formose dominacinės morfemos žymimos ženklu „+“, recesyvinės „–“. Kirčio vieta žodyje nustatoma vadinamąja „kontūrine taisykle“ (*контурное правило*), kurios supaprastintas variantas skamba „ikta krinta ant pirmos aukštesnio valentingumo morfemos“, o atsižvelgiant į tipologinius argumentus taisyklė formuluojama taip: „ikta krinta pirmos aukštesnio valentingumo morfemų sekos pradžioje“ (Дыбо 1981b, 260–262; 2000b, 11–14). Pastebėtina, kad sąvokas *dominacinis* ir *recesyvinis* Dybo vartoja visiškai kitokia prasme nei prieš tai minėtieji autoriai. Dominacijos sampratą pagal Garde'o ir Zaliznjako koncepcijas Dybo teorijoje daugmaž atitinka „kategorinio kirčio“ sąvoka, o vedinių kirčiavimo priklausomybės nuo pamatinių žodžių kirčiavimo principą (t. y. Garde'o resp. Zaliznjako nedominaciją) Dybo vadina „antruoju paradigminio kirčio principu“⁴ – plačiau apie tai žr. Дыбо 1981a, 65t.; 2006, 116 ir ypač 2000b, 7–11.

³ Lehfeldtas ne visai korektiškai vartoja tiesiogiai iš Dybo veikalų perimtą akcentinio valentingumo sąvoką (vok. *Akzentvalenz*) kiek kita prasme, t. y. ne kaip Garde'o akcentinės galios, o kaip akcentinės savybės resp. Zaliznjako akcentinio ženklinimo sinonimą (plg. Lehfeldt 2003, 63t. [= Лефельдт 2006, 90]).

⁴ Atitinkamai „pirmuoju paradigminio kirčio principu“ vadinamas neišvestinių žodžių kirčiavimo priklausomybės nuo jų formoje ar reikšmėje esančios informacijos nebuvimas.

§ 13. Pirmąją šiuolaikinės lietuvių kalbos morfemų akcentinę klasifikaciją pasiūlė F. de Saussure'as, suskirstęs vardažodžių priesagas į tris grupes: 1) visada kirčiuotas (pvz., *ýnas*⁵, atitinka Garde'o dominacinės stipriąsias); 2) visada nekirčiuotas, t. y. neatitraukiančias kirčio iš pamatinio kamieno (pvz., *-iškas*, tai Garde'o dominacinės neigiamosios priesagos); 3) atitraukiančias arba ne kirtį iš pamatinio kamieno priklausomai nuo pamatinio žodžio kirčiuotės (pvz., *-iniñkas*, Garde'o nedominacinės stipriosios priesagos) (Saussure 1896 [= 1922, 528t.]). Nedarybines morfemas (šaknis ir galūnes) į dvi klases – „stipresnes“ ir „silpnėsnes“ – 1968 m. suskirsto Garde'as (Garde 1968a, 165). Labiau išplėtotą ir visą kalbos kirčiavimo sistemą aprėpiančią morfemų klasifikaciją pagal morfemų „santykinę akcentologinę vertę“ (daugmaž atitinkančią ankstyvosios Garde'o koncepcijos akcentinę galią) „Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ pristato A. Girdenis, nedarybines morfemas (kamienus, galūnes) skirstąs į stipriąsias ir silpnąsias, be to, vienskiemenius kamienus (šaknis) dar skaidąs į tvirtapradžius bei netvirtapradžius, o galūnes – į atrakcines, t. y. atitraukiančias kirtį iš netvirtapradžio prieš jas einančio kamieno paskutinio skiemens, ir neatraccines. Aprašydamas darybines morfemas (visų pirma, vardažodžių priesagas), Girdenis į lietuvių akcentologiją įveda priesagų skirstymo į stiprinančiąsias ir silpninančiąsias (t. y. kamieno sustiprinimo / susilpninimo žodžių darybos grandinėje sampratos) tradiciją. Silpninančiosiomis vadinamos priesagos, kurios stipriuosius pamatinius kamienus paverčia silpnaisiais (atitinkamai silpnuosius išlaiko silpnus) – tai tos pačios priesagos, kurias Garde'as 1976 m. studijoje vadina dominacinėmis silpnosiomis. Stiprinančiosios priesagos silpnuosius pamatinius kamienus paverčia stipriaisiais (atitinkamai stipriuosius išlaiko stiprius). Šios priesagos toliau skirstomos į stipriąsias, silpnąsias ir neutralias, atitinkančias Garde'o dominacinės stipriąsias, dominacinės neigiamąsias ir nedominacinės stipriąsias priesagas bei tris Saussure'o priesagų klases (žr. Girdenis 1994, 52t. [= KD 3, 241]).

§ 14. Ypač išsamią lietuvių kalbos morfemų akcentinę klasifikaciją pateikia B. Stundžia, skiriaš tris pagrindines morfemų akcentines savybes: 1) galią (stiprusis : silpnasis); 2) kirtį (ir jo vietą) (kirčiuotas : nekirčiuotas : prieškirtinis : pokirtinis, plg. § 17); 3) dominaciją; – ir tris papildomas: 4) priegaidę (ir kiekybę) (akūtinis : neakūtinis); 5) mutageniją (savybę sukelti prozodinę kaitą kitoje morfemoje); 6) atrakciją (žr. Stundžia 1995a, 4–22). Stundžia įtraukia į lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos aprašą domi-

⁵ Originale *-ýnas*.

nacijos sąvoką, tačiau susiedamas jos sampratą su Girdenio siūloma kamieno sustiprinimo / susilpninimo samprata, dažnai vartoja dominacijos terminą kiek platesne prasme nei Garde'as ar Zaliznjakas (o juo labiau Dybo). Pvz., priesaga *-inis, -ė* (**n**edominacinė [!] stiprioji pagal Garde'ą, stiprinančioji neutralioji pagal Girdenį) vadinama tarpine tarp dominacinių ir nedominacinių, t. y. funkcionuojančia kaip nedominacinė vedinio kirčio vietos atžvilgiu, bet kaip dominacinė stiprinančioji kamieno akcentinės galios atžvilgiu, kadangi ji sustiprina pamatinį kamieną (vedinio kamienas visada būna stiprus) (žr. Stundžia 1993, 59; 1995a, 73–76). Dar toliau žengia A. Pakerys, siūlęs apskritai keisti dominacijos apibrėžimą ir suvokti ją ne kaip savybę nepaisyti kitų žodžio morfemų akcentinių savybių, o kaip savybę sustiprinti ar susilpninti kamieną⁶ (Pakerys 2008, 21). Pagal tokį apibrėžimą dominacinėmis laikytinos visos lietuvių kalbos vardažodžių priesagos, taip pat ir tos, kurias Garde'as vadina nedominacinėmis stipriosiomis (pvz., *-inis, -ė*). Pāstarosios priesagos siūlomos vadinti vidutinio stiprumo stiprinančiais (taigi dominaciniais) afiksais. Be to, Pakerys pabrėžia būtinybę į stipriąsias bei silpnąsias skirstyti ne tik stiprinančiąsias, bet ir silpninančiąsias dominacines morfemas. Silpninančiosios stipriōsios (t. y. kirčiuotos) morfemos pavyzdys galētų būti komparatyvo priesaga *-ėsnis, -ė*. Pagal tokią dominacijos sampratą į nedominacinių morfemų kategoriją papuola tik tokios morfemos, kurios nedaro visiškai jokios įtakos žodžio kirčiavimui, tiksliau – nelemia apskritai jokių formalių skirtumų tarp pamatinio žodžio ir vedinio segmento, gaunamo atskyrus šią morfemą, pvz., vardažodžių priešdėlis *ne-*, plg. *lāimė 1 : ne-lāimė 1; dārbas 3 : ne-dārbas 3*. Tōkios morfemos vėnos pāčios sudaro darybos formantą be jokių šalutinių darybos rodiklių, tokių kaip, pvz., galūnė, ir jos jungiamos ne prie pamatinio žodžio dalies (kamieno), o prie viso žodžio, t. y. kamieno kartu su visa jo gramatine charakteristika, taigi ir informacija apie kirčiavimą (plg. Urbutis 1978, 182, 214, 219t.). Pasak Garde'o, tokios morfemos apskritai neturi akcentinių savybių (žr. Garde 1980, 121). Zaliznjakas šias morfemas vadina „neglāudžiojo prisijungimo“ (*неплотное присоединение*) morfemomis ir teigia, kad jų skyrimas akcentologijai nėra reikšmingas (Зализняк 1985, 11t.).

§ 15. Tokiōs dominacijos sampratos naujausioje savo koncepcijoje laikosi ir Stundžia (žr. Stundžia 2009, 50–52), tačiau kaip dominacijos sinonimą

⁶ Tiksliau, pagal Pakerio formuluotę (žr. Pakerys 2008, 18t.), nulemti vedinio kamieno stiprumą resp. silpnumą.

jau vartoja „akcentinės galios“ terminą, kuris ankstesnėje koncepcijoje reiškė ką kita, t. y. morfemų savybę gauti kirtį (pagal kurią morfemos skirstomos į stipriąsias ir silpnąsias). Pastarajai savybei įvardyti pasitelkiamas naujas „akcentinės vertės“ terminas (žr. *ibid.*, 47t.), šiaip jau, beje, skirtinas nuo gerokai platesnės apibendrintos Girdenio „santykinės akcentologinės vertės“. Pastebėtina, kad „akcentinės galios“ termino vėlyvojoje savo koncepcijoje atsisakė ir pats Garde’as, pakeisdamas ją tiesiog „kirčiavimo“ sąvoka (Garde 1980, 120).

§ 16. Kaip matyti, labiausiai skirtingų tyrėjų darbuose įvairuoja **dominacijos** termino, vienokia ar kitokia reikšme vartojamo kone visų minėtų autorių, samprata. Klasikinė dominacijos samprata (t. y. darybinių morfemų savybė nulemti vedinio kirčiavimą nepaisant pamatinio kamieno akcentinių savybių – taip ji suvokiama Garde’o 1976 m. studijoje apie slavų kalbų kirčiavimo istoriją) laikytina tinkamiausia, jei ne vienintele tinkama, visų pirma istoriniams laisvojo kirčio baltų ar slavų kalbų išvestinių žodžių kirčiavimo tyrimams, t. y. aprašant praktiškai visų šių kalbų raidoje paliudytą nedominacinių (būtent „Garde’išką“ prasme) darybinių morfemų nykimą ir dominacinių radimąsi (kalbant Dybo terminologija, perėjimą nuo paradigmminio prie kategorinio kirčio sistemos, žr. Дыбо 2000b, 10; plg. § 12 – „kategorinio kirčio“ sąvoka, iš dalies atitinkanti Garde’o dominaciją, tinkama kalbant apie bendras kalbos raidos tendencijas, beje, irgi nėra labai patogi, kai norima įvardyti konkrečių morfemų akcentines savybes). Tokia prasme dominacijos terminas vartojamas ir šiame straipsnyje tais atvejais, kai nenurodoma konkreti kita jo galima reikšmė. Sinchroninėje lietuvių akcentologijoje dominacijos sąvoka, nors ir perimta tiesiogiai iš Garde’o darbų, pamažu ėmė reikšti visai ką kitką: poveikį vedinio kamienui apskritai, – kas achajiškesnių kalbų kirčiavimo sistemų aprašams, beje, nėra taip aktualu. Esant būtinybei aptarti tokį apibendrintą darybinės morfemos bet kokio pobūdžio poveikį vedinio kirčiavimui (ar, dažniau, šio poveikio nebuvimą), galima apsieiti ir su „neglaudžiojo morfemų prisijungimo“ (Zaliznjak), akcentinių savybių nebuvimo (Garde) samprata arba atitinkama žodžių darybos teorijos terminologija, pvz., šalutinių darybos rodiklių nebuvimas formante, grynoji prefiksacija / sufiksacija ir pan. (Urbutis). Atvirkštinis kelias, t. y. laikytis lietuvių akcentologų terminologijos, o prirėikus ieškoti atitiktoms dominacijai pagal klasikinį supratimą, būtų problemiškesnis. Praplėtusi Garde’o dominacijos samprata, lietuvių akcentologijos tradicija naujo termino reiškiniui, kurį pats Garde’as

vadino dominacija, kol kas, deja, nėra pasiūliusi. Galiausiai neužmirština, kad vartojant dominacijos terminą bet kuria iš šių, t. y. susijusių su žodžių daryba, prasmių, jis neturėtų būti painiojamas su dominacijos sąvoka, vartojama Dybo darbuose ir žyminčia visai kito plano reiškinį. Dybo priešpriešą „dominacinis“ / „recesyvinis“, kaip minėta, tiek Garde'o, tiek lietuvių kalbininkų darbuose atitinka opozicija „stiprusis“ / „silpnasis“.

§ 17. Mažiau painiavos keliantis yra Garde'o **kirčiavimo vietos** (resp. Zaliznjako **kirčio pozicijos**) skirtumas nuo Stundžios **kirčio vietos**. Pastebėtina, kad Garde'o „kirčiavimo vietos“ savybė būdinga tik *kirčiuotoms* (stipriosioms) morfemoms, o sąvokomis „preakcentinis“, „postakcentinis“ etc. tik tiksliau apibrėžiamas kirčio realizavimas konkrečiame raiškos plano vienetė, t. y. skiemenyje (esančiame tiesiogiai prieš ar po atitinkamos morfemos). Pvz., rusų kalbos veiksmažodžių preakcentinės priesagos *-uva-* kirtis visada realizuojamas prieš ją einančiame skiemenyje (t. y. paskutiniame šaknies skiemenyje), plg. *выдум-ыва-ть, прокъл-ыва-ть, заготáвл-ива-ть, задерж-ива-ть*. Kirčiuotą skiemenį visuose šiuose žodžiuose lemia ne šaknies (tiksliau, pamatinio kamieno, žr. § 29), kuriai jis faktiškai priklauso, o priesagos akcentinės savybės. Dėl to jis neprivalo sutapti su skiemeniu, kirčiuojamu žodžiuose, kuriuose pamatinis kamienas gauna kirtį ne dėl priesagos įtakos, plg. *вѣдум-а-ть, проколó-ть*. Lietuvių kalboje stipriodios preakcentinės morfemos pavyzdys galėtų būti *C* kamieno daiktavardžių gen. sg. galūnė *-s*, kuri, savo sudėtyje neturėdama balsio, kirtį visada realizuoja prieš ją einančiame paskutiniame kamieno skiemenyje, plg. *akmeñ-s* (bet *ākmen-į*), *dukteř-s* (bet *dūkter-į*) (plg. Girdenis, Stundžia 1994 [= Girdenis KD 3, 384t.]). Tuo tarpu Stundžios aprašoma savybė „kirtis (ir jo vieta)“ apibūdinamos tiek kirčiuotos, tiek nekirčiuotos morfemos, o sąvokomis „pokirtinis“, „prieškirtinis“ nurodoma būtent *nekirčiuotos* (silpnosios) morfemos (t. y. reikšminio kalbos elemento) padėtis kirčiuotos morfemos atžvilgiu. Pvz., pokirtinės priesagos *-išk-* vediniuose visada kirčiuojamas prieš priesagą esantis pamatinis kamienas, tačiau nuo pačios priesagos savybių visiškai nepriklauso, kuriame pamatinio kamieno skiemenyje realizuojamas kirtis, plg. *vāsar-išk-as, akimirksn-išk-as, aguřk-išk-as* etc. Taigi konkretų kirčiuotą skiemenį šiuose žodžiuose nulemia ne priesaga, o pamatinis kamienas, plg. *vāsar-a, akimirksn-is, aguřk-as*⁷.

⁷ Kita vertus, tokios šnekamojoje kalboje dažnos formos kaip *asmėniškas, visuomėniškas*

§ 18. Dar mažiau problemiškas, tačiau išsamumo dėlei paminėtinas yra ir skirtingus (nors ir susijusius tarpusavy) reiškinius žyminčios sąvokos **recesyvinis** reikšmių įvairavimas literatūroje. Dybo, kaip minėta (žr. § 12), recesyvinėmis vadina morfemas, kurios Garde'o ir lietuvių akcentologų darbuose vadinamos silpnosiomis (jos priešinamos stipriosioms, t. y. „dominacinėms“ pagal Dybo terminologiją). Tuo tarpu Garde'as recesyviniu kirčiu vadina rusų kalbos pirmo skiemens kirtį, kuri (fonologinis) žodis gauna, jei susideda tik iš silpnųjų (taigi „recesyvinių“ pasak Dybo) morfemų (žr. § 10; 1968 m. studijoje recesyvinėmis tiesiog vadina morfemas, kurios nulemia tokį pirmo skiemens kirtį, žr. § 8). Pastarojo reiškinio, t. y. automatinio pirmojo skiemens kirčiavimo žodžiuose, susidedančiuose tik iš silpnųjų morfemų, skyrimas labai svarbus istorinei baltų-slavų ir ypač slavų akcentologijai, kadangi (baltų-)slavų prokalbės akcentinėje sistemoje toks kirtis, matyt, buvo fonetiškai kitaip realizuojamas nei įprastas, t. y. stipriųjų morfemų nulemtas, kirtis. Pirmasis šias dvi slavų prokalbės kirčio rūšis atskyrė ir vieną jų recesyviniu kirčiu pavadino (terminą, beje, perėmęs iš J. Kuryłowicziaus⁸) R. Jakobsonas. Fonologinėje Jakobsono praslavų kirčiavimo sistemos interpretacijoje recesyvinis kirtis dar vadinamas⁹ „nefonologiniu“ kirčiu, priešinamu minėtajai antrajai kirčio rūšiai, vadinamai „fonologiniu“ kirčiu (Якобсон 1963 [= Jakobson 2002, 672]). Zaliznjako koncepcijoje Jakobsono „recesyvinio“ / „nefonologinio“ resp. „fonologinio“ kirčio priešpriešą atitinka „automatinio“ resp. „autonominio“ kirčio sąvokos (žr. Зализняк 1985, 120).

§ 19. Aprašytoji su morfemų akcentinėmis savybėmis susijusių terminų įvairovė glaustai apibendrinta 1–4 lentelėse. Prieštaringi ar daugiaprasmiai terminai lentelėse išryškunami: tai, kas kiekvieno iš autorių vadinama „do-

(plg. *āsmenī, visúomenē*) leistų kalbėti ir apie priesagos *-išk-* dalinio perėjimo į stipriųjų preakcentinių afiksų klasę tendenciją.

⁸ Kuryłowiczius, minėtųjų dviejų kirčio rūšių neskyręs, recesyviniu vadino tiesiog pirmosios žodžio moros kirtį (t. y. distinktyvinį bl.-sl. cirkumfleksą pagal jo teoriją) (plg. Kuryłowicz 1958, 168) o patį terminą greičiausiai perėmė iš senosios graikų kalbos akcentologijos, kur jis reiškė arčiausiai žodžio pradžios esantį fonologinių apribojimų (konkrečiau, limitacijos dėsnio) leidžiamą kirtį, pvz., s. gr. φέρω, φέρομεν, φερόμεθα, ἀπόφερον (žr. *ibid.*, 151t.; dėl termino plg. pvz., jau Bloomfield 1888).

⁹ Tiesa, ne visai korektiškai tapatinant fonologinio ir distinktyvinio elemento sąvokas: slavų prokalbės recesyvinis kirtis visada atliko fonologiniams elementams būdingą delimitatyvinę funkciją, t. y. žymėjo fonologinio žodžio pradžią. Plg. dar Girdenis 2003, 41 (ypač išn. 10).

minacija“ ar įeina šiuo terminu vadinamo reiškinių sampratą, pateikiama pa-juodintu šriftu; „kirčio vieta“ ir pan. – kursyvu; „recesyvinis“ – išretinant. Jei kuris nors reiškinytis autoriaus neaptariamas (pvz., dėl neaktualumo sinchro-niniam, ar, atvirkščiai, diachroniniam tyrimui), atitinkamas langelis palieka-mas tuščias. Apytiksliai atitikimai žymimi ženklų ≈.

3. Žodžių akcentinė klasifikacija (kirtis žodžių kaityboje)

§ 20. Kaitomus žodžius laisvojo kirčio kalbose įprasta grupuoti į tam ti-kras klases, lietuvių kalbotyroje vadinamas kirčiuotėmis. Kiti galimi terminai, kuriais literatūroje vadinamos žodžių akcentinės klasės – akcentinė paradigma (kirčiavimo paradigma), akcentinis tipas (kirčiavimo tipas). Dažniausiai šios sąvokos vartojamos sinonimiškai, nors kai kurie autoriai linkę skirti akcentinę paradigmą nuo akcentinio tipo.

§ 21. Bendrais bruožais akcentinę paradigmą (kirčiuotę) galima apibrėžti kaip vienodai kirčiuojamų žodžių klasę (plg. Girdenis 1999, 320 [= KD 3, 407]), kiek konkrečiau – kaip tam tikrai žodžių grupei, priskirtinai ku-riai nors gramatinei kategorijai, būdingą akcentinių santykių tarp skirtingų formų visumą (plg. Иллич-Свитыч 1963, 4, išn. 1). Norint akcentiškai klasifikuoti kaitomus žodžius, jie skaidytini į du segmentus: kamieną bei ga-lūnę – ir, atsižvelgiant į vienodą kirčio pasiskirstymą šiose morfemose (pvz., kirčiuotas ar nekirčiuotas kamienas resp. kirčiuota ar nekirčiuota galūnė) tose pačiose kaitomo žodžio formose, susieti tokius žodžius į vieną klasę. Kirčio buvimą ar nebuvimą tam tikroje morfemoje konkrečioje žodžio formoje, kaip minėta, lemia tų morfemų akcentinės savybės. Norint priskirti žodį kuriai nors kirčiuotei, iš esmės užtenka remtis tik vieno iš minėtų segmentų (pvz., kamieno) akcentinėmis savybėmis. Pasak Garde'o, akcentinė paradigma (*pa-radigme accentuel*) – tai žodžių, kurių kamienai turi vienodas kamieno akcen-tines savybes, grupė (Garde 1976, 19; 1980, 125). Lietuvių kalboje galimos keturios dviejų kamienai (kaip nedarybinei morfemai, kuriai nebūdinga ak-centinė dominacija) būdingų savybių – akcentinės galios ir priegaidės – reikš-mių kombinacijos, nulemiančios žodžių skyrimą kuriai nors kirčiuotei: a) sti-prusis + akūtinis¹⁰ kamienas (1 kirčiuotė); b) stiprusis + neakūtinis kamienas

¹⁰ Neakūtinis kamienas laikytinas kamienas, kurio paskutinis skiemuo yra neakūtinis. Visi kiti kamienai (taip pat ir turintys ne paskutinio skiemens kirtį) priskirtini akūtinis kamienų klasei. Vengiant fonetinio apibrėžimo, galima į tokias pačias dvi klases kamie-nus skirti ir pagal atrakcinių galūnių poveikį: akūtiniai kamienai – tie, kurie išlaiko kirtį kombinacijoje su atrakcinėmis galūnėmis; neakūtiniai – tie, kurie kirčio šioje kombina-cijoje neišlaiko.

1 lentelė. Morfemų akcentinės savybės (terminų įvairovė)

Savybė	Garde 1968	Garde 1976	Garde 1980	Zaliznjak „+/-“	Dybo akcentinis va-lentingumas	Girdenis	Stundžia 1995	Stundžia 2009	Pakerys 2008
Gebėjimas gauti kirtį		akcentinė galia	kirčiavimas	„+/-“	akcentinis va-lentingumas	≈ santykinė akcentologinė vertė	akcentinė galia	akcentinė vertė	akcentinė galia
Pamatinio kamieno akcentinės galios nepaisymas	akcentinė galia	dominacija	dominacija		kategorinis kirtis		≈ dominacija	-	-
Išvestinio kamieno akcentinės galios nulėmimas	-	-	-	-	-	kamieno sustiprinimas / susilpninimas		dominacija (= akcentinė galia)	dominacija
Morfemos kirčio realizavimas konkrečiame žodžio skiemenyje	<i>kirčiavimo vieta</i>	-	<i>kirčiavimo vieta</i>	<i>kirčio pozicija</i>	-	-	-	-	-
Nekirčiuotos morfemos padėtis kirčiuotos morfemos atžvilgiu	-	-	-	-	-	-	<i>kirčio vieta</i>	-	-
Pirmojo skiemens kirtis žodžiuose, sudedančiuose tik iš silpnųjų morfemų	-	-	recesyvis kirtis	automatinis kirtis (kalbant apie slavų prokalbę)	-	-	-	-	-

2 lentelė. Morfemų klasifikacija: akcentinė galia

Pavyzdys	Garde 1976	Garde 1980	Zalizinjak	Dybo	Girdenis	Stundžia 1995	Stundžia 2009	Pakerys 2008
lie. <i>vyr-as</i> 1	stiprioji	kirčiuota	„+“	dominacinė	stiprioji	stiprioji	stiprioji	stiprioji
lie. <i>dárb-as</i> 3	silpnoji	nekirčiuota	„-“	recesyvinė	silpnoji	silpnoji	silpnoji	silpnoji

3 lentelė. Darybinių morfemų klasifikacija: dominacija

Pavyzdys	Garde 1976	Garde 1980	Zalizinjak	Dybo	Girdenis	Stundžia 1995	Stundžia 2009	Pakerys 2008
lie. <i>brėž-yn-as</i> 1	dominacinė stiprioji	dominacinė kirčiuota	„∨D“	-	stiprinančioji stiprioji	stiprinančioji kirčiuota	stiprinančioji stiprioji	stiprinančioji stiprioji
lie. <i>bról-išk-as, -a</i> 1	dominacinė neigiamoji	dominacinė nekirčiuota	≈ „←D Init“	-	stiprinančioji silpnoji	stiprinančioji nekirčiuota	astiprinančioji silpnoji	stiprinančioji silpnoji
lie. <i>ámž-in-as, -à</i> 3 ^a	dominacinė silpnoji	-	-	-	silpninančioji	silpninančioji	silpninančioji silpnoji	silpninančioji silpnoji
lie. <i>ger-ėsn-is, -ė</i> 4	-	-	-	-	silpninančioji	silpninančioji	silpninančioji silpnoji	silpninančioji silpnoji
lie. <i>úk-inink-as</i> 1 <i>darb-iniūk-as</i> 2	paprastoji (t. y. nedominacinė) stiprioji	nedominacinė kirčiuota	„+“	dominacinė (II klasės priesaga)	stiprinančioji neutrali	tarpinė tarp dominacinių ir nedominacinių	stiprinančioji neutralioji	stiprinančioji vidutinio stiprumo
s. lie. <i>géd-ing-as, -a</i> 1 <i>náud-ing-as, -à</i> 3 ^a	paprastoji (t. y. nedominacinė) silpnoji	nedominacinė nekirčiuota	„-“	recesyvinė (I klasės priesaga)	-	-	-	-
lie. <i>ne-dárbus</i> 3	-	neturinti akcentinių savybių	neįaudžiojo prisijungimo	-	-	nedominacinė	nedominacinė	nedominacinė

4 lentelė. Morfemų akcentinė klasifikacija (terminologijos prieštaravimai)

<p>dominacinis (§ 16)</p>	<p>nepriklausančios nuo kitų žodžio morfemų akcentinių savybių Garde (§§ 9, 10)</p> <p>≠</p> <p>turintis įtakos vedinio kirčiavimui Stundžia, Pakerys (§§ 14, 15)</p> <p>≠</p> <p>kuriam priklauso iktas, t. y. stiprusis Dybo (§ 12)</p>
<p>recesyvinis (§ 17)</p>	<p>automatinis pirmo skiemens kirtis žodyje, susidedančiame tik iš silpnųjų morfemų Garde (§ 10), Jakobson (§ 17)</p> <p>≠</p> <p>kuriam nepriklauso iktas, t. y. silpnasis Dybo (§ 12)</p>
<p>kirčio (kirčiavimo) vieta (pozicija) (§ 18)</p>	<p>morfemos kirčio realizavimas konkrečiame skiemenyje Garde (§§ 8, 10), Zalizinjak (§ 11)</p> <p>≠</p> <p>nekirčiuotos morfemos padėtis kirčiuotos morfemos atžvilgiu Stundžia (§ 14)</p>

(2 kirčiuotė); c) silpnasis + akūtinis kamienas (3 kirčiuotė); d) silpnasis + neakūtinis kamienas (4 kirčiuotė). Rusų (taip pat praslavų) kalbos kamienų akcentinės savybės (akcentinė galia ir kirčiavimo vieta) leidžia skirti tris akcentines paradigmas: a) stiprusis + autoakcentinis kamienas (a. p. *a*, pvz.¹¹, r. nom. sg. *допóз-а*, acc. sg. *допóз-у*); b) stiprusis + postakcentinis kamienas (a. p. *b*, pvz., r. nom. sg. *конур-а́*, acc. sg. *конур-у́*); c) silpnasis kamienas (a. p. *c*, pvz., r. nom. sg. *голов-а́*, acc. sg. *голов-у*).

§ 22. Taip traktuojant akcentinę paradigmą, į vieną klasę patenka žodžiai, turintys vienodas kamienų akcentines savybes, tačiau akivaizdžiai besiskiriantys savo kirčiavimu. Pvz., lietuvių kalbos žodžiai *dárbas* ir *viltis* abu gali būti priskirti 3 kirčiuotei, tačiau plg. skirtingai kirčiuojamas tas pačių šių žodžių formas: nom. sg. *dárb-as* (kirčiuotas kamienas) : *vilt-ís* (kirčiuota galūnė); plg. dar: gen. sg. *dárb-o* : *vilt-iēs*; instr. sg. *dárb-u* : *vilt-imì*. Šių formų kirčiavimo skirtumą nulemia jau nebe kamieno, o skirtingų galūnių nevienodos akcentinės savybės. Dėl to iškyla būtinybė skirti tam tikrus akcentinių paradigmų poklasius, kuriems bendro termino lingvistinėje literatūroje sukurta nėra. Lietuvių kalboje (kaip ir senosiose slavų kalbose bei slavų prokalbėje) šie poklasiai visuomet priklauso nuo žodžių priklausymo skirtingoms gramatinėms klasėms (pvz., *dárbas* – *a* kamienas; *viltis* – *i* kamienas), dėl to lietuvių akcentologijoje problema dėl tokių poklasių skyrimo, kurio poreikis teoriškai akivaizdus, praktiškai niekada nebuvo iškilusi. Tuo tarpu dabartinėje rusų kalboje tam tikrų formų kirčiavimu skirtis gali taip pat ir tai pačiai gramatinei klasei priklausantys žodžiai, nesiskiriantys jokiais kitais formaliais požymiais išskyrus kirčiavimą, plg. acc. sg. *голов-у* : *борозд-у́* (abu žodžiai skirtini tai pačiai akcentinei paradigmai [c], remiantis vienodomis kamienų akcentinėmis savybėmis, t. y. pagal Garde'o akcentinės paradigmos sampratą). Garde'as akcentinių paradigmų poklasius vadina „akcentiniais tipais“ (*types accentuels*), o žodžių priskyrimą jiems grindžia įsivesdamas kintamos akcentinės galios galūnių (tokių kaip acc. sg. *-у*) sampratą. Kaip pabrėžia Zaliznjakas, dėl tokios neapibrėžtos sampratos nukenčia akcentinės žodžių klasifikacijos aprašo tikslumas, dėl to rusų akcentologų darbuose kirčio vaidmuo dabartinės rusų kalbos žodžių kaityboje aprašomas pasitelkiant „akcentinės schemos“ sąvoką. Akcentinė schema (kirčiavimo schema, *схема ударения*¹²) Zaliznjako apibrė-

¹¹ Dėl akcentinių savybių žymėjimo žr. išn. 1. Pavyzdžiai iš Garde 1980, 150.

¹² Referuodamas vokiečių kalba Zaliznjako teoriją, W. Lehfeldtas vartoja terminą *Ak-*

žiama kaip užrašas, rodąs, kuriame komponente (kamiene ar galūnėje) yra kirtis kiekvienoje tam tikros paradigmos žodžio formoje (Зализняк 1967, 152; 1985, 14; dar plg. Федянина 1976, 30tt.). Akcentinės schemos sinonimas – „akcentinė kreivė“ (*акцентная кривая*), dažniau vartojamas istorinėje baltų-slavų akcentologijoje (plg. Иллич-Свитыч 1963, 4, išn. 1¹³; Зализняк 1985, 127t.; Дыбо 2000b, 15t. ir kt.; sinchroniniame dabartinės rusų kalbos apraše „akcentinės kreivės“ terminas vartojamas, pvz., Редькин 1970, 427). Kartais šia prasme vartojama ir nevienareikšmė (žr. toliau) „akcentinio tipo“ sąvoka (plg. Суханова 1980, 94t.; 1990, 37t.). Pastebėtina, kad pagal apibrėžimą akcentinės schemos (kreivės) terminas taikytinas kalbant ne apie žodžių klasių (tiksliau, akcentinės paradigmos poklasių), o tik apie konkrečių žodžių kirčiavimą, tačiau literatūroje dažnai jis vartojamas ir kaip klasę apibūdinanti sąvoka, kartais tam pasitelkiant „etaloninės akcentinės schemos“ terminą (plg. Зализняк 1967, 152t.). Šiuolaikiniuose dabartinės rusų kalbos kirčiavimo aprašuose akcentinė schema (kreivė) yra pagrindinė žodžių akcentinės klasifikacijos sąvoka. Skiriamas ribotas skaičius tokių akcentinių schemų (plačiaja prasme)¹⁴ ir pateikiami baigtiniai žodžių (bent jau nekaitomų) sąrašai arba nurodomi schemų simboliai žodynuose. Pāčios akcentinės schemos iliustruojamos grafiškai – surašant konkretaš žodžio paradigmos (ar jos dalies) visas formas stulpeliu, atskiriant (pvz., brūkšneliu) morfemas (kamienus ir galūnes, pateiktas rašytine forma ar tik pažymėtas su tartiniais ženklais, pvz., geometrinėmis figūromis), pažymint kirčiuotą morfemą kiekvienoje formoje ir / arba sujungiant kirčiuotas morfemas linija¹⁵

zentschema (žr. Lehfeldt 2003, 41tt.), kuris rusiškame Lehfeldto knygos leidime verčiamas į *акцентная схема* (žr. Лефельдт 2006, 63tt.). Lehfeldtas skiria sąvokas *Akzent* ir *Betonung* (r. *акцент* : *ударение*) kaip atitinkamus abstrakčiojo ir konkrečiojo kalbos lygmens vienetus, žr. Lehfeldt 2003, 3tt. [= Лефельдт 2006, 13tt.].

¹³ Illič-Svityčius, tiesa, dar nekelia kelių skirtingų akc. kreivių koegzistavimo vienoje akc. paradigmoje problemos ir kreivės sąvoką vartoja tik kaip pagalbinį paradigmos apibrėžimo komponentą.

¹⁴ Atskirų autorių darbuose taikoma skirtinga jų įvardijimo metodika, dėl to vieningos sistemos, tokios kaip, pvz., lietuvių kalbos kirčiuočių numeracija, nėra. Paprastai akcentinės schemos žymimos lotyniškais raidėmis, kurios skirtingų autorių papildomos įvairiais diakritikais ar jungiamos į kelių raidžių kombinacijas, atspindinčias schemų tarpusavio santykius ir hierarchiją.

¹⁵ Tam tikrais atvejais, pvz., lietuvių 1 kirčiuotėje arba praslavų akcentinėse paradigmos *a* ir *b*, kai visose formose kirčiuojama ta pati morfema, linija išeina tiesi, dėl to,

(plg. Зализняк ГСРЯ; Федянина 1976; Суханова 1980; 1990; Lehfelddt 2003, 46–61 [= Лефельдт 2006, 69–87]) – arba žodine forma: pažymint, kad tam tikrai schemai priklausančių žodžių vienos konkrečios formos kirčiuojamos kamienne, o kitos – galūnėje (plg. Редькин 1970).

§ 23. Laikant pagrindiniu žodžių akcentinės klasifikacijos kriterijumi akcentinę schemą (kreivę), akcentinę paradigmą galima suvokti kaip tam tikrą visumą tokių akcentinių kreivių, tarpusavyje susijusių fonologinės, morfonologinės ar morfologinės papildomosios distribucijos santykiu (plg. Дыбо 2000b, 8t., 16). Sinchroniniuose rusų kalbos tyrimuose panašia prasme vartojamos „akcentinio tipo“, „akcentinių kreivių klasės“ sąvokos, kurios ne visada sutampa su Garde'o akcentinės paradigmos samprata. Tokia prasme suvokiamas akcentinis tipas (kreivių klasė) bei jo(s) skyrimo principai tiksliai niekur nėra apibrėžiami, tačiau paprastai šiuo terminu vadinamos akcentinės žodžių klasės, jungiančios kelias akcentines schemas pagal tam tikrą akivaizdų (nors ne visų autorių vienodai suprantamą) galūninio ir kamieninio kirčiavimo formų tarpusavio santykio panašumą. Pvz., gali būti skiriami tokie keturi tipai: a) pastovaus kamieninio kirčio; b) pastovaus galūninio kirčio; c) kilnojamojo iš galūnės į paskutinįjį kamieno skiemenį kirčio; d) kilnojamojo iš galūnės į pirmąjį kamieno skiemenį kirčio (plg. Курилович 1962; Зализняк 1985, 18; pagal kitokius požymius grįstą klasifikaciją plg. Редькин 1970, 432; Суханова 1980, 511; 1990, 185–186). Galimà ir struktūrinė tipų hierarchija, pvz., jungiant trečiąjį ir ketvirtąjį tipus į vieną kilnojamojo kirčio tipą ir pan. Viena aišku, kad nors ir gálima pagal kamieno akcentines savybes skiriamų žodžių akcentinių paradigmų poklasius tapatinti su tuo, kas vadinama akcentinėmis schemomis, dėti lygybės ženklą tarp Garde'o „akcentinės paradigmos“ ir šiuolaikinės rusų kalbos aprašuose vartojamų sąvokų, žyminčių apibendrintų akcentinių schemų klases, vis dėlto negalima (plg. keturis minėtuosius Zaliznjako tipus, bet tris Garde'o paradigmas). Pagal minėtąjį (konkrečiai slavų prokalbei taikytą) Dybo apibrėžimą suprantamos akcentinės paradigmos, t. y. panašių akcentinių kreivių grupės, formaliai sutampa su tuo, kas tradiciškai, taip pat ir pagal Garde'o apibrėžimą, vadinama praslavų akcentinėmis paradigmomis (t. y. sl. a. p. a, b ir c), kadangi slavų prokalbėje,

kaip pastebi Dybo, „akcentinės kreivės“ sąvoka nėra visiškai tiksli. Kaip tikslesnis siūlomas „akcentinių kontūrų kortežo“ (*кортеж акцентных контуров*) terminas, žr. Дыбо 2000b, 15t.

kaip ir, pvz., lietuvių kalboje, akcentinių kreivių skyrimas priklausęs tik nuo žodžio morfologinės klasės (žr. § 22). Zaliznjakas, viename darbe aprašęs ir dabartinės rusų, ir prarusų (resp. praslavų) kalbos kirčiavimo sistemas, dabartinės kalbos apraše vartojamą akcentinių schemų grupės, jo vadinamos „akcentiniu tipu“, sąvoką griežtai skiria nuo prokalbės apraše vartojamos „akcentinės paradigmos“ sąvokos ir apibrėžia jas skirtingai: akcentinę paradigmą autorius apibūdina, remdamasis žodžio kamieno akcentinėmis charakteristikomis („ženklinimu“, žr. § 11) (Зализняк 1985, 125t.), t. y. iš esmės taip pat kaip ir Garde’as (dėl Zaliznjako akcentinio tipo sampratos žr. prieš tai).

§ 24. Rusų kalbos akcentologijos darbai, žodžių akcentinę klasifikaciją pradedą nuo akcentinės schemos sąvokos, išryškina šia sąvoka žymimo reiškinių aktualumą laisvojo kirčio kalbų kirčiavimo tyrimams apskritai, be to, leidžia geriau apmąstyti poreikį į ją atsižvelgti ir kitų kalbų akcentologijos darbuose. Vis dėlto pastebėtina, kad kalbose, kuriose akcentinių schemų distribucija vienos akcentinės paradigmos ribose priklauso nuo žodžių fleksinės klasės, žodžių akcentinės klasifikacijos išėities tašku patogiau laikyti yra ne akcentinę schemą, o akcentinę paradigmą, suvokiant ją kaip žodžių su vienodomis kamieno akcentinėmis savybėmis klasę (Garde), ir tik esant reikalui kalbėti apie jos poklasius. Norint aptarti vienai akcentinei paradigmai priklausančių *konkrečių žodžių kirčiavimo skirtumus*, užtenka tų žodžių akcentinių schemų (kreivių) sąvokos, tačiau esant būtinybei vartoti tikslų klasifikacinį terminą *akcentinės paradigmos poklasiui* įvardyti, galima būtų siūlyti kad ir, pvz., „akcentinės subparadigmos“ sąvoką. Atvirkštinis kelias (pradėti nuo akcentinių schemų ir eiti prie jų apibendrinimo į makroklasses) kalbose, kurioms nėra būdinga tokia didelė formų kirčiavimo įvairovė kaip, pvz., rusų kalbai, kažki ar būtų tikslingas.

§ 25. Mažiausiai apibrėžta yra „akcentinio tipo“ („kirčiavimo tipo“) sąvoka. Ja kartais vadinami akcentinių paradigmų poklasiai, priklausantys nuo tam tikrų galūnių akcentinių savybių (Garde), kartais ji suvokiama kaip „akcentinės schemos“ („kreivės“) sinonimas (Suchanova), kartais – kaip akcentinių schemų klasė (Zaliznjak). Dažnai šiai sąvokai nebūna suteikiama konkreti reikšmė ir ja to paties autoriaus priklausomai nuo konteksto gali būti pavadintos įvairios skirtingo pobūdžio žodžių klasės, plg. šio termino vartojimą kaip akcentinės paradigmos sinonimą vienoje ir kaip žymintį išvestinių žodžių rūšis kitoje to paties veikalų vietoje: Дыбо 2000b, 16 vs. 97tt. Kadangi terminas nėra aiškiai apibrėžiamas ir vienareikšmiškai suprantamas visų au-

torių, jis lieka patogus vadinti bet kokioms galimoms konkrečiau neapibrėžtomis akcentinėms žodžių klasėms, pvz., kalbant apie lietuvių kalbos pastoviojo ir nepastoviojo kirčiavimo tipus, kai nėra aktuolios konkrečios akcentinės paradigmos – šiuo atveju tipas suvokiamas kaip stambesnė už akcentinę paradigmą klasė, t. y. pastovaus kirčiavimo tipas = 1 kirčiuotė; nepastovaus kirčiavimo tipas = 2, 3, 4 kirčiuotės. Ypač patogi ši sąvoka išvestinių žodžių klasėms įvardyti, pvz., pastovaus šakninio kirčiavimo tipas (plg. *bról-išk-as* 1) vs. pastovaus priesaginio kirčiavimo tipas (plg. *berž-ýn-as* 1) – šiuo atveju tipais vadinamos klasės, siauresnės už akcentinę paradigmą: abiejų minėtųjų tipų pavyzdžiai priklauso tai pačiai, pirmajai, kirčiuotei.

§ 26. Su žodžių akcentine klasifikacija susijusi terminų įvairovė apibendrinama 5 lentelėje.

4. Kirtis žodžių daryboje

§ 27. Aprašant išvestinių žodžių kirčiavimą, galima dvejopa tyrimo metodika. Vienas būdas, taikomas, pvz., Garde'o, Zaliznjako, dalyje sinchroninių lietuvių akcentologų darbų, yra aprašyti vedinio kirčiavimą remiantis jį sudarančių morfemų akcentinėmis savybėmis (praktiškai užtenka operuoti tik išvestinį kamieną sudarančių morfemų savybėmis, kadangi galūnių akcentinės savybės aktualesnės žodžių kaitybai). Pagal šią metodiką iš pradžių nustatomos morfemų akcentinės savybės, o tada kirčio vieta vedinyje (jo kamienne) apibrėžiama pagal atitinkamas savybes turinčių morfemų sintagminio išsidėstymo santykius, taigi iš esmės taikomas tas pats principas kaip ir neišvestinių žodžių kirčiavimo analizėje (žr. § 10).

§ 28. Kitas išvestinių žodžių kirčiavimo analizės kelias, kurį renkasi, pvz., Dybo, yra vedinio akcentinio tipo santykio su pamatinio žodžio akcentine paradigma nustatymas. Šis metodas ypač patogus nedominacinių (pagal Garde'o terminologiją) priesagų vedinių kirčiavimui, tiesiogiai priklausančiam nuo pamatinių žodžių kirčiavimo, aprašyti. Pvz., lietuvių kalbos priesaginio daiktavardžio *júr-inink-as* 1 šakninį kirčiavimą nulemia pamatinio žodžio *júr-a* 1 kirčiuotė, tuo tarpu žodžio *darb-iniñk-as* 2 priesaginį kirčiavimą lemia pamatinio žodžio *dár-b-as* 3 kirčiuotė. Tik apibūdinęs tokiu pat principu visų priesagų vedinių kirčiavimą, Dybo pereina prie apibendrinimo, kuriame, remdamasis atlikto tyrimo rezultatais, suklasifikuoja morfemas pagal jų akcentines savybes (konkrečiau, akcentinį valentingumą, žr. § 12) (plg., pvz., Дыбо 1981b, 256–262). Pastarasis metodas geriau išryškina kirčio vaidmenį žodžių daryboje ir jam turėtų būti teikiama pirmenybė visų pirma aprašant *senųjų*

5 lentelė. Žodžių akcentinė klasifikacija

	Zaliznjak (sinchroniniai darbai)	Fedjanina	Suchanova	Red'kin	Illič- Sviťič	Dybo	Zaliznjak (diachroni- niai darbai)	Garde
Schema (užrašas, piešinys), vaizduojanti kirčio pasiskirstymą tarp morfemų konkretaus žodžio paradigmoje	akcentinė schema	akcentinė schema	akcentinis tipas	akcentinė kreivė	akcentinė kreivė	akcentinė kreivė	akcentinė kreivė	≈ akcenti- nis tipas (t. y. akcentinės paradigmos poklasis)
					≈ akcentinė paradigma			
Žodžių, kirčiuojamų pagal kurią nors konkrečią schemą, grupė	etaloninė akcentinė schema							
Panašių akcentinių schemų grupė	akcentinis tipas	-	pamatinis akcentinis tipas	akcentinių kreivių klasė		akcentinė paradigma	-	-
Žodžių su vienodomis kamieno akcentinėmis savybėmis grupė	-	-	-	-	-	-	akcentinė paradigma	akcentinė paradigma

baltų ir slavų kalbų (taip pat prokalbių) kirčiavimo sistemas, kuriose neabejotinai gausiai egzistavusios nedominacinės darybinės morfemos, o išvestinių žodžių kirčio vieta didžia dalimi priklausiusi nuo pamatinių žodžių akcentinės paradigmos, plg. nevienodai kirčiuojamus tų pačių priesagų vedinius senosiose baltų kalbose: s. lie. *géd-ing-as*, *-a* 1 ← *géda* 1 : *náud-ing-as*, *-à* 3^a ← *naudà* 3; pr. *grik-enix* ← (nom. pl.) *grikai* (baritonas) : *auschaut-enik-amans* ← (acc. pl.) *āuschautins* (greičiausiai mobiliojo kirčiavimo žodis) etc.¹⁶

§ 29. Nurodant kirčio vietą išvestiniame žodyje, pravartu jo kamieną skaidyti ne struktūriškai, t. y. skirti šaknį, priešdėlį, priesagą ar kelias priesagas (taip, pvz., elgiasi Garde'as 1980 m. gramatikoje), bet darybiškai, t. y. skirti dvi išvestinio kamieno dalis: darybinę morfemą ir tą kamieno dalį, kuri lieka atmetus darybinę morfemą. Pastarąjį išvestinio kamieno segmentą Zaliznjakas vadina „baziniu komponentu“ (*базовый компонент, Зализняк* 1985, 31t.). Remiantis lietuvių žodžių darybos teorijos terminija (žr. Urbutis 1978, 178–183), šis elementas (t. y. išvestinio kamieno dalis, gaunama atmetus darybinę morfemą) gali būti vadinamas „pamatinium kamieniu“; tačiau pastaroji sąvoka turėtų būti griežtai skiriama nuo „pamatinio žodžio kamieno“. Būtinybę skirti šias dvi sąvokas galima pailustruoti paprastu pavyzdžiu, plg. formaliai, taip pat ir akcentiniu požiūriu, besiskiriančius lietuvių kalbos išvestinio žodžio *kubilius* pamatinį kamieną *kubiľ-* ir pamatinio žodžio kamieną *kùbil-* (plg. pamatinį žodį *kùbilas*). Pamatinis kamienas akcentologinėje išvestinio žodžio analizėje gali būti prilyginamas atskirai savarankiškai morfemai, kuriai priskiriamos atitinkamos akcentinės savybės. Pvz., prūsų kalbos priesagos *-isk-* vedinį *deiwūt-isk-u* galima apibūdinti kaip kirčiuotą pamatiniame kamiene (nors struktūriškai tai būtų priesaga *-ūt-*, plg. pamatinį priesaginį būdvardį *deiw-ut-s*, kuris savo ruožtu padarytas iš *deiw-s*); šį pamatinį kamieną pagal akcentinės galios savybę galima klasifikuoti kaip stiprųjį, kadangi jis išlieka kirčiuotas priesagos (greičiausiai nedominacinės silpnosios) *-isk-* vedinio nom. sg. fem. formoje, kurioje vediniai su silpnaisiais pamatiniais kamienais kirčiuojami galūnėje (plg. *aucktimm-isk-ū*) (plačiau žr. Rinkevičius 2009c, 141tt.). Tais atvejais, kai pamatinis kamienas struktūriškai neskaidomas į daugiau morfemų, t. y. susideda tik iš vienos šakninės morfe-

¹⁶ Praktiškai ir Garde'as diachroninėje studijoje (1976) iliustruodamas morfemų akcentines savybes operuoja žodžių akcentinių paradigmų pavyzdžiais. Jo paties siūlomas metodas patogesnis nebent tik dabartinės kalbos, kurios visi faktai žinomi, sinchroniam aprašui, pvz., Garde 1980.

mos, o tokių atvejų paprastai kalboje būna dauguma, paprastumo dėlei, pvz., vengiant tokių gremėzdiškų terminų konstrukcijų kaip „pastovaus pamatinio kamieno kirčio akcentinis tipas“ arba „kilnojamo iš pamatinio kamieno į galūnę akcentinis tipas“, vietoj „pamatinio kamieno“ sąvokos gali būti vartojama tiesiog „šaknies“ sąvoka, atitinkamai „pamatinio kamieno kirčiavimą“ gali pakeisti „šakninis kirčiavimas“ ir pan., tačiau neužmirština, kad kalbant apie *vedinių* kirčiavimą, jei konkrečiu atveju nenurodoma kitaip, paprastai turėtų būti turimas omenyje darybinis, o ne struktūrinis kamieno skaidymas.

5. Kirtis ir fonologiniai elementai

§ 30. Nors kirčio vietą žodyje lemia morfologiniai kriterijai, visiškai ignoruoti fonologinius elementus aprašant laisvojo kirčio kalbų akcentines sistemas ne visada galima. Pvz., norint aprašyti kirčio vaidmenį lietuvių kalbos žodžių kaityboje, būtina skirti akūtinius ir cirkumfleksinius kamienus, kurių skyrimo neįmanoma paaiškinti nepasitelkiant fonologinių kriterijų, t. y. kamieno paskutiniojo skiemens (vienskiemenių kamienų atveju vienintelio skiemens) supersegmentinio fonologinio elemento priegaidės. Taip pat bet kurioje kalboje neužtenka vien morfemos kirčio sampratos, jei morfemos struktūrą sudaro daugiau nei vienas skiemu. Tokiais atvejais kaip būtiną morfemos akcentinę charakteristiką reikia nurodyti ir tai, kuris skiemu kirčiuojamas (plg. Pakerys 2008, 28), kas dažnai būna pamirštama lietuvių kalbos kirčiavimo tyrimuose. Lygiai taip pat be skiemens sąvokos neišsiverčiama ir tais atvejais, kai kirtį žodyje lemianti morfema, dažniausiai (bet nebūtinai) pati nesudaranti skiemens, realizuoja kirtį artimiausiame kitai morfemai priklausančiame skiemenyje (žr. § 17).

§ 31. Svarbi su fonologiniais elementais susijusi problema, nevienodai traktuojama skirtingų kalbų kirčiavimą nagrinėjančių autorių darbuose, yra kirčio ryšys su (fonologiniu) žodžiu, t. y. fonologiniu elementu, kurį iš kalbėjimo srauto išskiria kirtis (plg. kirčio apibrėžimą § 1). Fonologinio žodžio sąvoka skirtina ne tik nuo žodžio kaip leksinio vieneto, kitaip vadinamo paradigminiu žodžiu (r. *парадигматическое слово*, Зализняк 1967, 20) (plg. du skirtingus galimus fonologinius žodžius *mīškas* ir *mīško*, kurie tėra vieno leksinio žodžio variantai), bet ir nuo žodžio formos, arba sintagminio žodžio (r. *словоформа*¹⁷, *синтагматическое слово*, Зализняк *ibid.*), sąvokos (plg. vieną fonologinį žodį iš *mīško*, sudarytą iš dviejų skirtingų leksi-

¹⁷ Vok. *Wortform*, žr. Lehfeldt 2003, 1.

nių žodžių konkrečių formų). Fonologinis žodis akcentologinėje literatūroje dar vadinamas „kirčiavimo vienetu“ (pranc. *unité accentuelle*, Garde 1968a, 16–20; 1976, 5)¹⁸ arba „taktine grupe“ (r. *тактовая группа*, Дыбо 1981b, 52; Зализняк 1985, 118; Лефельдт 2006, 129; vok. *Taktgruppe*, Lehfeldt 2003, 94). Kai taktinę grupę sudaro daugiau nei viena žodžio forma, kirtį gauna viena kuri jų. Įprasta tokius kirtį gaunančius žodžius vadinti ortotonais, o likusius – klitikais. Dažnai jie taip ir apibrėžiami: klitikai – kaip kalbėjimo sraute nekirčiuojami arba galintys netekti kirčio žodžiai (leksine prasme)¹⁹, o ortotonai – kaip privalomai kirčiuojami (plg. Girdenis 1999, 181, 510; Stundžia 1995a, 25). Tokio apibrėžimo visiškai užtenka bendrienei lietuvių kalbai, kurioje visą kalbos leksiką galima suskirstyti į dvi grupes tik pagal kirčio būtinumo kalbėjimo sraute būdingumą konkrečiam žodžiui ar ne, tačiau jis reikalauja patikslinimo, jei norima panašiai suklasifikuoti, pavyzdžiui, rusų kalbos leksiką. Pagal minėtąją apibrėžimą išeitų, kad taktinėje grupėje r. *на голову* žodis *на* yra ortotonas, o *голову* – klitikas, tuo tarpu grupėje *на голову* (dar plg. *на книгу, на баиню, на друга* etc.)²⁰ – atvirkščiai. Kad kirtį vienokio tipo taktinėse grupėse galėjo gauti žodžiai, nekirčiuoti kitokiose grupėse, taip pat ir baltų kalbose, rodo, pvz., prūsų kalbos pavyzdžiai *ēnstan, ēn mans* vs. *enstēismu, en stēimans* (plg. Trautmann 1910, 199t.; Rinkevičius 2009c, 210–213); apie proklitikų kirčiavimą šiaurės žemaičių tarmėje žr. Girdenis 1967, 76t. [= KD 1, 92t.]; Murinienė, Girdenis 2001. Taigi manytina, kad ir baltų kalbų kirčiavimo tyrimuose būtų visai pravartu remtis slavų kalbų akcentologijoje jau įprasta praktika žodžius skirstyti ne pagal tai, ar jiems būtinas kirtis, bet pagal tai, ar jie vieni patys gali sudaryti taktinę grupę. Pagal tokiu pagrindu pagrįstą klasifikaciją skiriami akcentogeniniai (pranc. *mots accentogènes*, Garde), arba akcentiškai savarankiški (r. *акцентно самостоятельные*, Зализняк), žodžiai, t. y. galintys savarankiškai sudaryti taktinę grupę, ir klitikai, t. y. savarankiškai negalintys sudaryti taktinės grupės žodžiai. Klitikai dar skirstomi į proklitikus (sudarančius grupę

¹⁸ Sąvoka skirtina nuo *unité accentuable* ‘kirčiuojamas vienetas’, kuria vadinamas fonologinis elementas, išryškinamas fonologiniame žodyje – skiemuo arba mora (žr. Garde 1968a, 13–15).

¹⁹ Apibrėžimą, pagal kurį klitikai laikomi ne atskirais žodžiais, o ortotoninių žodžių, prie kurių prišlyja, neafiksinėmis morfemomis, žr. MLS, 309.

²⁰ Plg. *Молодой чиновник надёл шляпу на голову : Молодой чиновник надёл шляпу на голову своего сына* (žr. Lehfeldt 2003, 94 [= Лефельдт 2006, 129]).

su po jų einančiais žodžiais) ir enklitikus (sudarančius grupę su prieš juos einančiais žodžiais). Keli klitikai kai kuriose kalbose taip pat gali sudaryti atskirą taktinę grupę ir be akcentogeninio žodžio: tokios yra, pvz., vadinaimosios proklitinės-enklitinės grupės s. rusų kalboje (pvz., *на ся, не за мя, не бо, ни же, и ли, да бы*, Зализняк 1985, 119), plg. dar minėtuosius prūsų kalbos pavyzdžius.

§ 32. Akcentogeniniai žodžiai savo ruožtu irgi skirstomi į dvi grupes. Pirmajai priklauso žodžiai, kuriems kirtis būtinas, t. y. visą laiką būna kirčiuoti taip pat ir junginiuose su klitikais, pvz., r. *баўня*. Tokie žodžiai vadinami ortotonais (Garde'o *mots accentogènes accentuables*). Lietuvių (taip pat ir fiksuoto kirčio latvių) kalboje visi akcentogeniniai žodžiai yra kartu ir ortotonai. Antrosios grupės žodžiams, vadinamiems enklinomenais (Garde'o *mots accentogènes inaccentuables*) (dėl termino žr. Якобсон 1963 [= Jakobson 2002, 672]²¹), kirtis nėra būtinas. S. rusų kalboje ir slavų prokalbėje visi tokie žodžiai junginiuose su klitikais netekdavo kirčio (plg. sl. acc. sg. **vòdъ*, bet **ná vodъ* – tai recesyviniu kirčiu kirčiuojami žodžiai, sudaryti tik iš silpnųjų morfemų, žr. § 18). Dabartinėje rusų kalboje enklinomenai (pvz., žodis *голову* junginyje *на голову*) tėra tik kai kurių konkrečių ortotonų semantiniai variantai (jų vartojimą lemiančius motyvus žr. Lehfeldt 2003, 97–110 [= Лефельдт 2006, 132–147]). Kitaip nei lietuvių ar latvių kalboje, fiksuoto kirčio čekų kalboje visi akcentogeniniai žodžiai laikytini enklinomenais. Galbūt nekirčiuotą enklinomeninį daiktavardį galima išvelgti ir prūsų kalbos prielinksninėje konstrukcijoje *pō dangon* (plg. Rinkevičius 2009c, 212t.). Apie galimus nekirčiuotų akcentogeninių žodžių pėdsakus prūsų kalboje žr. dar Olander 2009a, 125t.; 2009b, apie spėjimą jų buvimą pralatių kalboje – Young 1994; Olander 2009a, 119t.

6. Apibendrinimas

§ 33. Straipsnyje pateiktą morfonologinę kirčio sampratą grįstų baltų ir slavų kalbų akcentologijos darbų kai kurių teorinių aspektų lyginamoji apžvalga leido išryškinti tam tikrus akivaizdžius, nors iš pirmo žvilgsnio galbūt ir sunkiai apčiuopiamus, atskirų autorių koncepcijų tarpusavio nesutapimus ar prieštaravimus, kurių įsisąmoninimas yra būtinas tinkamam morfoliginės

²¹ Jakobsonas, įvedęs šia prasme vartojamą enklinomeno (gr. *ἐγκλινόμενον*) terminą į baltų-slavų akcentologiją, perėmė jį iš graikų akcentologijos, kur šiuo terminu nuo seno vadinti žodžiai, tam tikroje frazės pozicijoje galo akūtą pakeitę gravium, t. y. netekę kirčio (žr. Vendryes 1904, 38).

akcentologijos koncepcijos esmės suvokimui ir labai svarbus norint korektiškai remtis ankstesnių tyrėjų pasiekimais tolimesniuose laisvojo kirčio kalbų akcentologijos tyrimuose.

§ 34. Daugiausia terminologinių prieštaravimų galima rasti lyginant atskirų autorių morfemų akcentinės klasifikacijos koncepcijas. Labiausiai klaidinanti yra *dominacijos* sąvoka, kuri vienu autorių suprantama kaip morfemos gebėjimas gauti kirtį, t. y. akcentinis stiprumas (Dybo), kitų – kaip darybinės morfemos savybė nepaisyti kitų žodžio ar tik jo kamieno morfemų savybių (Garde, Zaliznjak), dar kitų – kaip darybinės morfemos savybė nulemti išvestinio kamieno akcentinę galią (vertę) (Stundžia, Pakerys). Mažiau probleminiu *recesyvumo* terminu gali būti vadinamas morfemos negebėjimas gauti kirčio, t. y. akcentinis silpnumas (Dybo), morfemos savybė nulemti žodžio pirmojo skiemens kirtį (Garde 1968) arba pats toks pirmojo skiemens kirtis, nulemtas tik silpnųjų morfemų buvimo žodyje (Jakobson, Garde 1980). *Kirčio vieta* (ir pan.) gali būti vadinamas kirčiuotos morfemos kirčio realizavimas konkrečiame skiemenyje (Garde, Zaliznjak) arba nekirčiuotos morfemos padėtis kirčiuotos morfemos atžvilgiu (Stundžia). Nevienareikšmė yra ir *akcentinės galios* sąvoka, kartais žyminti apibendrintą morfemų gebėjimą lemti žodžio kirčio vietą (Garde 1968, daugmaž atitinka Girdenio *akcentinę vertę*), kartais – morfemų gebėjimą būti kirčiuotoms arba ne (Garde 1978, Stundžia 1995, atitinka Stundžios 2009 *akcentinę vertę* ir Dybo *akcentinį valentingumą*), kartais – darybinės morfemos poveikį vedinio kamieno akcentinėms savybėms (Stundžia 2009).

§ 35. *Akcentinę paradigmą* patogiau suvokti kaip žodžių su vienodomis kamieno akcentinėmis savybėmis klasę (Garde) ir laikyti ją žodžių akcentinės klasifikacijos pagrindu kalbose, kuriose vienai paradigmai priklausančiam žodžiui savo kirčiavimu gali skirtis tik dėl priklausymo skirtingoms gramatinėms klasėms (pvz., lietuvių k.). Kalbose, kuriose tai pačiai gramatinei klasei priklausančiam žodžiui su vienodomis kamieno akcentinėmis savybėmis gali tarpusavyje skirtis kirčiavimu (pvz., rusų k.), žodžių akcentinės klasifikacijos pagrindu patogiau laikyti *akcentinę schemą* (*kreivę*), suvokiant ją kaip klasę žodžių, tiksliai sutampančių savo kamieninio ir galūninio kirčio formų distribucijomis. Šios klasės pagal tam tikrus panašumo požymius gali būti grupuojamos į stambesnes makroklasses, tačiau pāstarosios neturėtų būti painiojamos su akcentinėmis paradigmomis (pagal ankstesnį apibrėžimą). Šias makroklasses,

taip pat ir bet kokias kitas esant reikalui išskiriamas akcentines žodžių klases, galima vadinti, pvz., literatūroje nusistovėjusios reikšmės neturinčiu *akcentinio tipo* terminu.

§ 36. Aprašant kirčio vaidmenį žodžių daryboje, galima nustatinėti išvestinių žodžių kirčio vietą remiantis juos sudarančių morfemų sintagminiais tarpusavio santykiais (Garde, Zaliznjak) arba nustatinėti jų akcentinių tipų priklausomybę nuo pamatinių žodžių akcentinių paradigmų (Dybo) – pastarasis metodas geriau išryškina kirčio vaidmenį žodžių daryboje ir tinkamesnis yra istoriniams akcentologijos tyrimams, kadangi senosiose baltų ir slavų kalbose, taip pat ir rekonstruojamose prokalbėse, vedinių kirčiavimas daug daugiau nei dabartinėse kalbose priklausė nuo pamatinių žodžių kirčiavimo. Svarbi išvestinių žodžių akcentinės analizės sąvoka – *pamatinis kamienas* (Zaliznjako *bazinis komponentas*), reiškias išvestinio kamieno dalį be darybinės morfemos, turintį savarankiškas akcentines savybes ir formaliai galintį skirtis nuo pamatinio žodžio kamieno.

§ 37. Kadangi ne tik slavų, bet ir baltų kalbose esama nemažai atvejų, kai kirtį gauna klitikai, paprastai apibrėžiami kaip niekad nekirčiuojami žodžiai, o žodžiai, apibrėžiami kaip visada kirčiuoti ir tradiciškai vadinami ortotonais, kirčio iš tiesų negauna, tinkamiausiu baltų-slavų akcentologijai, ypač lyginamajai-istorinei, žodžių klasifikacijos pagal gebėjimą gauti kirtį kalbėjimo sraute pagrindu laikytinas ne kirčio būtinumas žodžiams, o žodžių gebėjimas (resp. negebėjimas) savarankiškai sudaryti taktinę grupę (fonologinį žodį). Pagal šį požymį žodžiai skirstytini į klitikus (negalinčius savarankiškai sudaryti taktinės grupės) ir akcentogeninius žodžius (galinčius savarankiškai sudaryti taktinę grupę), o pastarieji skirstytini į ortotonus (visada kirčiuotus) ir enklinomenus (atiduodančius kirtį klitikams).

EINIGE THEORETISCHE ASPEKTE DER MORPHOLOGISCHEN AKZENTOLOGIEKONZEPTION

Zusammenfassung

Die im Aufsatz vorgelegte vergleichende Übersicht einiger theoretischer Aspekte der den Prinzipien der morphologischen Akzentologiekonzeption folgenden Werke zur balto-slavischen Akzentologie hat gewisse offensichtliche Nichtübereinstimmungen und Widersprüche, die zwar auf ersten Blick keine Aufmerksamkeit erregen könnten,

verdeutlicht. Erkenntnis dieser Widersprüche ist notwendig, um das Wesentliche der morphologischen Akzentologiekonzeption richtig zu verstehen, und sehr wichtig, um sich auf Errungenschaften der früheren Forscher in zukünftigen Untersuchungen zu stützen.

Die Konzeptionen der verschiedenen Autoren zur akzentologischen Klassifikation der Morpheme enthalten die Mehrheit der terminologischen Widersprüche. Am stärksten irreführend ist der Begriff *Domination*, der von einigen Autoren als das Vermögen des Morphems den Akzent zu erhalten, d.h. die Akzentstärke (Dybo), von anderen als die Eigenschaft des Derivationsmorphems die Eigenschaften anderer Morpheme des Worts oder nur des Stamms nicht zu berücksichtigen (Garde, Zaliznjak), von noch anderen als die Eigenschaft des Derivationsmorphems, die Akzentkraft (den Akzentwert) des Ableitungsstamms vorherzubestimmen (Stundžia, Pakerys), verstanden wird. Durch den weniger problematischen Terminus *Rezessivität* kann das Unvermögen des Morphems, den Akzent zu erhalten, d.h. die Akzentschwäche (Dybo), die Eigenschaft des Morphems, die Betonung der ersten Silbe des Worts vorherzubestimmen (Garde 1968), oder auch die Betonung der ersten Silbe in einem Wort, das nur schwache Morpheme enthält (Jakobson, Garde 1980), bezeichnet werden. *Akzentstelle* kann die Realisierung des Akzents des Morphems durch die Betonung einer bestimmten Silbe des Worts (Garde, Zaliznjak) oder die Stellung des akzentuierten Morphems in Beziehung zum unakzentuierten Morphem (Stundžia) darstellen. Nicht eindeutig ist auch der Ausdruck *Akzentkraft*, der manchmal das verallgemeinerte Vermögen des Morphems, die Akzentstelle des Worts zu bestimmen (Garde 1968, entspricht dem *Akzentwert* von Girdenis), manchmal das Vermögen der Morpheme, akzentuiert oder unakzentuiert zu sein (Garde 1978, Stundžia 1995, entspricht dem *Akzentwert* von Stundžia 2009 und der *Akzentvalenz* von Dybo), manchmal die Einwirkung des Derivationsmorphems auf Akzenteigenschaften des Ableitungsstamms (Stundžia 2009) bezeichnet.

Das *Akzentparadigma* ist am besten als eine Klasse von Wörtern mit gleichen Akzenteigenschaften der Stämme zu verstehen und für die Grundlage der akzentologischen Klassifikation der Wörter in Sprachen, in denen Unterschiede zwischen Akzentuierung der zu einem Akzentparadigma gehörenden Wörter nur von ihrer Zugehörigkeit zu verschiedenen grammatischen Klassen abhängig ist (z.B. Litauisch), zu halten. In Sprachen, wo zu einer grammatischen Klasse gehörende Wörter mit gleichen Akzenteigenschaften der Stämme unterschiedlich akzentuiert werden können (z.B. Russisch), ist es bequemer, das *Akzentschema* (die *Akzentkurve*), das als Klasse der Wörter mit genau übereinstimmenden Distributionen der Stamm- und Endungsakzentuierten Formen definiert werden kann, für die Grundlage solcher Klassifikation zu halten. Akzentschemata können nach bestimmten Ähnlichkeitsmerkmalen zu größeren Makroklassen angeordnet werden, aber die letzteren dürfen nicht mit den Akzentparadigmen (nach der obigen Definition) verwirrt werden. Solche Makroklassen, wie auch alle anderen nötigenfalls besprochenen Akzentklassen, können mit dem Begriff *Akzenttyp*, der noch keine in der wissenschaftlichen Literatur geregelte Bedeutung hat, benannt werden.

Es gibt zwei Methoden der Beschreibung der Akzentuierung der abgeleiteten Wörter: man kann entweder die Akzentstelle der Wörter anhand syntagmatischer Beziehungen zwischen Morphemen (Garde, Zaliznjak), oder die Abhängigkeit der Akzenttypen der Ableitungen von den Akzentparadigmen der Grundwörter (Dybo) feststellen. Die letzte Methode verdeutlicht besser die Rolle des Akzents in der Wortbildung und passt besser für historische Akzentologie, weil die Akzentuierung der Ableitungen in den alten baltischen und slavischen Sprachen, wie auch in den Ursprachen, von der Akzentuierung der Grundwörter mehr als in heutigen Sprachen abhängig war. Wichtig für Untersuchungen zur Akzentuierung der abgeleiteten Wörter ist der Begriff *Grundstamm* (*Basiskomponente* von Zaliznjak), der den Teil des abgeleiteten Stamms ohne Derivationsmorphem bezeichnet. Der Grundstamm hat seine eigenen Akzenteigenschaften und kann sich formell vom Stamm des Grundworts unterscheiden.

Da es nicht nur in den slavischen, sondern auch in den baltischen Sprachen, viele Fälle gibt, wo Klitika – gemeinhin als niemals betonte Wörter definiert – den Akzent erhalten, und Wörter, die als immer betont definiert und traditionell Orthotona genannt werden, den Akzent in Wirklichkeit nicht erhalten, ist in der balto-slavischen Akzentologie (besonders in der historisch-vergleichenden) nicht die tatsächliche Akzentuierung, sondern das Vermögen (resp. Unvermögen), eigenständig eine Taktgruppe (ein phonologisches Wort) zu bilden, als die Grundlage für die Klassifikation der Wörter nach dem Vermögen, im Redefluß den Akzent zu erhalten, zu betrachten. Wörter können in zwei Klassen eingeteilt werden: Klitika (Wörter, die eine Taktgruppe nicht eigenständig bilden können) und akzentogene Wörter (die eine Taktgruppe eigenständig bilden können). Die akzentogenen Wörter können in Orthotona (immer akzentuierte Wörter) und Enklinomena (Wörter, die den Akzent an Klitika übergeben) eingeteilt werden.

LITERATŪRA

Andronovas Aleksejus 1995, Priešdėlinių veiksmazodžių kirčiavimas morfologinės akcentologijos požiūriu, *Blt* 30(1), 93–100.

Bloomfield Maurice 1888, The origin of the recessive accent in Greek, *American Journal of Philology* 9(1), 1–41.

Garde Paul 1965, Accentuation et morphologie, *La linguistique* 2, 25–39 [= Garde 2006, 85–93].

Garde Paul 1966a, Fonction des oppositions tonales dans les langues slaves du Sud, *BSL* 61(1), 42–55 [= Garde 2006, 109–117].

Garde Paul 1966b, Les propriétés accentuelles des morphèmes serbo-croates, *Scando-Slavica* 12, 152–172 [= Garde 2006, 118–130].

Garde Paul 1968a, *L'accent*, Paris: Presses universitaires de France.

Garde Paul 1968b, Note sur l'enclise et la proclise en macédonien, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 11, 31–37 [= Garde 2006, 131–136].

Garde Paul 1976, *Histoire de l'accentuation slave* 1, Paris: Institut d'études slaves.

Garde Paul 1978, Modèle de description de l'accent russe, *BSL* 73, 367–400 [= Garde 2006, 158–176].

Garde Paul 1980, *Grammaire russe 1: Phonologie-morphologie*, Paris: Institut d'études slaves.

Garde Paul 2006, *Le mot, l'accent, la phrase*, Paris: Institut d'études slaves.

Girdenis Aleksas 1967, Mažeikių tarmės prozodija, in Aleksas Girdenis, *Mažeikių tarmės fonologinė sistema*, Filol. m. kand. disertacija (n. v.), 72–137 [= Girdenis KD 1, 89–119].

Girdenis Aleksas 1972, Lietuvių kalbos vardažodžio priesagų kirčio susiformavimas, *Blt* 1 priedas, 66–72 [= Girdenis KD 1, 258–265].

Girdenis Aleksas 1994, Kirčiavimas, in Vytautas Ambrazas (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (kiti leidimai: 1996, 1997, 2005), 49–53 [= Girdenis KD 3, 237–242].

Girdenis Aleksas 1999, Enklitikai; Kirčiuotės; Proklitikai, in Vytautas Ambrazas (red.), *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (antrasis leidimas: 2008), 181, 320–321 [= Girdenis KD 3, 407–408], 510–511.

Girdenis Aleksas 2003, *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Girdenis KD – Aleksas Girdenis, *Kalbotyros darbai* 1–3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000–2001.

Girdenis Aleksas, Bonifacas Stundžia 1994, Morfema ir skiemuo lietuvių kalbos akcentologinėje sistemoje, in *Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai*, Vilnius, 13–14 [= Girdenis KD 3, 384–385].

Hjelmslev Louis 1936–1937, Accent, intonation, quantité, *StB* 6, 1–57.

Young Steven R. 1994, Endzelin's law and acute tone in Latvian, *LgB* 3, 101–108.

Jakobson Roman 2002, *Selected Writings 1: Phonological Studies*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter (trečiasis papildytas leidimas, ankstesni leidimai: 1962, 1971).

Lehfeldt Werner 2001, *Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie*, München: Verlag Otto Sagner [pirmasis leidimas: 1993 m.].

Lehfeldt Werner 2003, *Akzent und Betonung im Russischen*, München: Verlag Otto Sagner [vertimas į rusų kalbą: Лефельдт 2006].

Mikulėnienė Danguolė 1989, Metatonija morfonologijos požiūriu, *Klb* 40(1), 45–51.

Mikulėnienė Danguolė 1998, Dėl cirkumfleksinės metatonijos lietuvių kalbos dūriuiose, *Blt* 33(1), 59–64.

Mikulėnienė Danguolė 2003, Vardažodinių priesagų vedinių raida, *BF* 11(2), 47–52.

Mikulėnienė Danguolė 2005, *Cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos vardažodiniuose daiktavardžiuose ir jos kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Murininė Lina, Aleksas Girdenis 2001, Kirčio atitraukimo į proklitiką savitumai rytinėje šiaurės žemaičių tarmėje, *Blt* 36(1), 87–102.

MLS – Helmut Glück (Hrg.), *Metzler Lexikon Sprache*, Stuttgart, Weimar: Verlag. J. B. Metzler, 1993.

Olander Thomas 2009a, *Balto-Slavic accentual mobility*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Olander Thomas 2009b, The accentuation of Old Prussian *deivus* 'god', in Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 35), Amsterdam, New York: Rodopi, 83–92.

Pakerys Antanas 1988, Daiktavardžių kirčiavimas. Darijų priebalsinių priesagų veidiniai, *Klb* 39(1), 60–69.

Pakerys Antanas 1994, *Akcentologija 1: Daiktavardis ir būdvardis*, Kaunas: Šviesa.

Pakerys Antanas 2002, *Akcentologija 2: Skaitvardis, įvardis, veiksmažodis,rieveiksmis, dalelytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas, ištiktukas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Pakerys Antanas 2008, Dėl akcentinės lietuvių kalbos vardažodžių priesagų galios, *Blt* 43(1), 17–29.

Rinkevičius Vytautas 2006, Prūsų kalbos pirminių vardažodžių morfemų akcentinė galia, *Blt* 41(2), 205–217.

Rinkevičius Vytautas 2007, Akzentuierung der altpreußischen Substantiva mit den Suffixen *-enik-* / *-inik-* und *-ik-* / *-īk-* (pateikta spaudai III tarptautinio baltų-slavų akcentologijos seminaro [IWōBA 3, Leiden, 2007] straipsnių rinkinyje).

Rinkevičius Vytautas 2008, Baltoslavische schwache (rezessive) Nominalsuffixe im Altpreußischen (pateikta spaudai IV baltų-slavų akcentologijos seminaro [IWōBA 4, Scheibbs, 2008] straipsnių rinkinyje).

Rinkevičius Vytautas 2009a, Akzentuierung der altpreußischen suffigierten Verba (pateikta spaudai V tarptautinio baltų ir slavų kalbų akcentologijos seminaro [IWōBA 5, Opava, 2009] straipsnių rinkinyje).

Rinkevičius Vytautas 2009b, Dėl pr. *-ing-* priegaidės, *Blt* 44(1), 65–75.

Rinkevičius Vytautas 2009c, *Prūsų kalbos kirčiavimo sistema*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Saussure Ferdinand de 1896, Accentuation lituanienne, *IF Anzeiger* 6, 157 [= Saussure 1922, 526–538].

Saussure Ferdinand de 1922, *Recueil des publications scientifiques [de Ferdinand de Saussure]*, Lausanne, Genève, Neuchâtel, Vevey, Montreux, Berne: Librairie Payot & Cie.

Stang Christian S. 1957, *Slavonic accentuation*, Oslo: I Kommissjon Hos H. Achehoug & Co. (W. Nygaard) (antrasis leidimas: 1965).

Stundžia Bonifacas 1981, Dėl cirkumfleksinės metatonijos išvestiniuose lietuvių kalbos daiktavardžiuose, *Blt* 17(1), 58–65.

Stundžia Bonifacas 1985, Endzelyno dėsnių statistinė analizė: daiktavardis ir būdvardis, *Blt* 21(2), 142–151.

Stundžia Bonifacas 1993, Morfemų ir žodžių akcentinė klasifikacija, *Klb* 42(1), 54–75.

Stundžia Bonifacas 1995a, *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius: VU Baltų filologijos katedra.

Stundžia Bonifacas 1995b, On the accentuation of prefixed verbs in Lithuanian, *LgB* 4, 75–82.

Stundžia Bonifacas 1996, *Lietuvių kalbos kirčiavimas. Mokytojo knyga*, Vilnius: Baltos lankos.

Stundžia Bonifacas 2009, *Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Urbutis Vincas 1978, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslas (antrasis leidimas: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009).

Vendryes Joseph 1904, *Traité d'accentuation grecque*, Paris: Librairie C. Klincksieck.

Vermeer Willem 2001, Critical observations on the *modus operandi* of the Moscow Accentological School [= Lehfeldt 2001, 131–161].

Дыбо Владимир А. 1981a, К вопросу о системе порождения акцентных типов производных имен в прабалтийском, *БСИ* (1980), 65–89.

Дыбо Владимир А. 1981b, *Славянская акцентология. Опыт сравнения системы акцентных парадигм в праславянском*, Москва: Наука.

Дыбо Владимир А. 1998, О системе акцентных парадигм в прусском языке (материалы к акцентологии прусского языка. I), *Славяноведение* 1998/3, 5–18.

Дыбо Владимир А. 2000a, Из балто-славянской акцентологии. Проблема закона Фортунатова и поправка к закону Ф. де Соссюра, *БСИ* 14 (1998–1999), 27–82.

Дыбо Владимир А. 2000b, *Морфонологизованные парадигматические акцентные системы. Типология и генезис* 1, Москва: Языки русской культуры.

Дыбо Владимир А. 2005, Балтийская сравнительно-историческая и литовская историческая акцентологии, *Аспекты компаративистики* 1, 177–213.

Дыбо Владимир А. 2006, Порождение акцентных типов производных имен в балтийском, *БСИ* 17, 116–249.

Дыбо Владимир А. 2007, Система акцентных парадигм в прусском глаголе, (*Third International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Leiden University, 27–29 July 2007*, padala).

Дыбо Владимир А. 2009a, О системе акцентных парадигм в прусском языке, *БСИ* 18, 131–182.

Дыбо Владимир А. 2009b, Система порождения акцентных типов производных в балто-славянском языке, in Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 35), Amsterdam, New York: Rodopi, 21–45.

Дыбо Владимир А., Галина И. Замятина, Сергей Л. Николаев 1990, *Основы славянской акцентологии*, Москва: Наука.

Дыбо Владимир А., Галина И. Замятина, Сергей Л. Николаев 1993, *Основы славянской акцентологии. Словарь. Непроизводные основы мужского рода. Вып. 1*, Москва: Наука.

Зализняк Андрей А. 1967, *Русское именное словоизменение*, Москва: Наука.

Зализняк Андрей А. 1985, *От праславянской акцентуации к русской*, Москва: Наука.

Зализняк ГСРЯ – Андрей А. Зализняк, *Грамматический словарь русского языка. Словоизменение*, Москва: Русский язык ([vairūs leidimai: pirmasis – 1977, paskutinis – 2008; elektroninė versija: [Иллич-Свитыч Владислав М. 1963, *Именная акцентуация в балтийском и славянском. Судьба акцентуационных парадигм*, Москва: Издательство Академии наук СССР.](http://starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?flags=eygtmnl;rengiant straipsnį, naudotasi antruoju leidimu [1980])].</p></div><div data-bbox=)

Иллич-Свитыч Владислав М. 1967, Сравнительная грамматика славянских языков, in Федот П. Филин (отв. ред.), *Советское языкознание за 50 лет*, Москва: Наука, 73–87.

Колесов Владимир В. 1972, *История русского ударения*, Ленинград: Издательство Ленинградского университета.

Курилович Ежи 1962, Система русского ударения, in Ежи Курилович, *Очерки по лингвистике*, Москва: Издательство иностранной литературы, 436–444.

Лефельдт Вернер 2006, *Акцент и ударение в русском языке*, Москва: Языки славянской культуры [versta iš: Lehfeldt 2003].

Николаев Сергей Л. 1989, Балто-славянская акцентуационная система и ее индоевропейские истоки, in Р. В. Булатова, Владимир А. Дыбо (отв. ред.), *Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод*, Москва: Наука, 46–109.

Редькин В. А. 1970, Ударение, in Н. Ю. Шведова (отв. ред.), *Грамматика современного русского литературного языка*, Москва: 1970, 425–461.

Суханова М. С. 1980, Основные сведения об ударении; Ударение существительных; Ударение местоимений-существительных; Ударение прилагательных; Ударение числительных; Ударение глаголов, in Н. Ю. Шведова (отв. ред.), *Русская грамматика 1*, Москва: Наука, 90–95, 511–530, 565–581, 681–702.

Суханова М. С. 1990, Ударение (общая характеристика); Ударение существительных; Ударение прилагательных; Ударение числительных; Ударение глаголов, in Н. Ю. Шведова, В. В. Лопатин (ред.), *Русская грамматика*, Москва: Русский язык, 36–39, 185–202, 239–245, 257–258, 310–325.

Федянина Нина А. 1976, *Ударение в современном русском языке*, Москва: Русский язык.

Якобсон Роман 1963, Опыт фонологического подхода к историческим вопросам славянской акцентологии, in *American Contributions to the 5th International Congress of Slavists, Sofia 1963, 1*, The Hague (n. v.), 153–178 [= Jakobson 2002, 664–689].

Vytautas RINKEVIČIUS
Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius, Lithuania
[vytautas.rinkevicius@ff.vu.lt]